

T.C.
İSTANBUL İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLER AKADEMİSİ
İSTATİSTİK VE ARAŞTIRMA METODLARI KURSUSU

TÜRKİYE'DE ÇİMENTO SANAYİNİN
İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

(Doktora Tezi)

Ass. AŞKIN ÇELİK

İSTANBUL - 1976

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

I- ÇİMENTO SANAYİİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.	1
A- ÇİMENTONUN GELİŞİMİ.	1
B- ÇİMENTONUN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ.	3
1- Tanım.	3
2- Çeşitleri.	4
a) Portland Çimentosu.	5
b) Puzzolan - Tabii Çimentosu.	6
c) Yüksek Alümina Çimentosu.	7
d) Korozyona Mukavim Çimento	7
e) Kontrollü Çimento.	7
C- ÇİMENTONUN KULLANIMI.	8
D- ÇİMENTONUN ÜRETİM SİSTEMLERİ.	9
1- Hammaddeler.	9
2- Üretim Sistemleri.	11
E- DÜNYA ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ.	13
1- Üretim Gelişimi.	13
2- Yapısal Özelliği	15

İKİNCİ BÖLÜM

II- TÜRKİYE ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ.	18
A- GELİŞİM SAFHALARI.	18
1- Kuruluş Devresi	19
2- Gelişme Devresi	21
3- Planlı Dönem.	23
B- FAALİYETTE BULUNAN İŞLETMELER.	28

C- KAPASİTELER.	37
1- Genel Durum	37
2- Klinker Kapasitesi.	40
3- O.E.C.D. Ülkeleri ile Karşılaştırma	47
D- ÜRETİM	
1- Gelişme Eğilimi.	51
E- ÇİMENTO SANAYİNDE PRODÜKTİVİTE KONTROLÜ ÜZERİNE BİR TEKLİF	61
F- TALEP TAHMİNİ.	71
1- Kavram.	71
2- Talep Tahminleri.	72
a) Gayri safi milli hasıladaki artış oranına göre talep tahmini.	72
b) Yatırımlara göre talep tahmini	76
c) Kişi başına tüketime göre talep tahmini.	78
d) Çoklu Regresyon denkleminde göre talep tahmini.	79
e) Talep tanım modeline göre tahmin	81
ÖÇONCU BÖLÜM	
III- ÇİMENTO TİCARETİ.	90
S O N U Ç	97
EK - 1	
EK - 2	
YARARLANILAN KAYNAKLAR.	I - II

BİRİNCİ BÖLÜM
ÇİMENTO SANAYİİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- ÇİMENTO SANAYİİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A- ÇİMENTONUN GELİŞİMİ

Bağlayıcı maddelerin kullanılması çok eski çağlara kadar uzanır. Eski Mısırlılar, piramitlerinin yapımında bağlayıcı olarak, kalsine edilmiş jips'i kullanmışlar, Romalılar ve Yunanlılar devrinde ise su kanallarının yapımında ve bazı büyük inşaatlarda kalsine edilmiş kireç taşının bağlayıcı olarak kullanıldığı görülmüştür. Yine bu devirlerde bağlayıcı olarak daha çok doğal olan bağlayıcılar kullanılmıştır ki bunların en bilinenleri, volkanik tüflerdir. Yunanlıların Santorin adasından getirttikleri için santorin adını verdikleri toprak, Romalıların, Vezüv dağı yakınlarındaki Pozzuoli civarından çıkarttıkları puzzolan toprağı bu çeşit doğal bağlayıcılardandır. "Muhtemelen ilk karışımlar kum, kireç, sudan meydana gelen ve yalnız inşaat tuğla ve taşlarını bağlamaya yarayan bir harç olarak kullanılmaktaydı" (1).

Pişirme ile bazı taşların çimentolaşmaya başladığının ve bunların reaksiyonları üzerinde en eski açıklama 1. asırda Romalı Vitruvius tarafından verilmiştir (2).

Çimento teriminin, Romalılar tarafından ve ortaçağın ilk zamanlarında her türlü bağlayıcı maddeyi kastetmek maksadı ile, büyük inşaatların da taşları bağlamaya yarayan harçlara veya kireç, puzzolan, öğütülmüş tuğla, su vs... karışımına uygulandığı görülmüştür (3).

Daha sonra ortaçağın ortalarına doğru Romalılar kireç taşlarını % 25-75 oranında Volkanik tüflerle düşük sıcaklıkta ısıtarak ilk bağlayıcıyı (çimento) yapmayı başarmışlardır (4).

-
- (1) Bogue R.H.; Portland Çimentosu Kimyası. Çeviren: S. Neşet Omay, Çimento Müstahsilleri Bülteni (Bundan sonra Ç.M.B.B.) Ankara, 1963, s. 1-21.
 - (2) Ç.M.B.B.; Sayı. 1, Ankara, 1963, s. 21.
 - (3) Ç.M.B.B. Sayı, 1, Ankara, 1963, s. 23.
 - (4) Kocaoğlu Muammer; Mal Teknolojisi, İstanbul, Cilt. I, 1969, s. 358.

18. yüz yılda yapı gereçlerini bağlayıcı nitelikte, daha iyi bir maddenin bulunması için çalışmalar yapılmış, 1760 yılında İngiltere'de Eddystone deniz fenerinin inşaatını yapan mühendis John Smeaton, kullandığı maddelerin birleşimi üzerinde durmuş saf olmayan kireç taşlarının, saf olan kireç taşlarına nazaran, ihtiva ettiği kil oranının fazla olması sebebi ile daha iyi olduğunu görmüş ve inşaatında bu taşları kullanmıştır.

Bu devirlerde, bir çok ilim adamı ve sanatkarlar bağlayıcı maddeler üzerinde, muhtelif memleketlerde ayrı ayrı çalışmalar yapmalarına, çimento yapımına katkıda bulunmalarına rağmen, bilgilerin yayınlanmasının organize edilememesi sebebiyle çimento yapımı hızlı gelişmemiştir.

İlk hidrolik çimento üretimi ve patentinin alınması 1824 yılında Joseph Aspdin tarafından gerçekleştirilmiştir. Hiç şüphe yoktur ki, Smeaton'dan 64 yıl sonra alınan bu patent, Aspdin'in bütün çimento yapım çalışmalarını bildiğini göstermektedir.

Dünyada ilk araştırma ve çalışma olması bakımından Aspdin'in patentinin o devreye ait açıklaması aşağıdaki gibi yapılmıştır (5):

"İnşaat, su tesisleri, sarnıçlar veya herhangi bir maksat için kullanılabilir (ve benim portland çimentosu adını verdiğin) kireç, çimento veya suni taş yapma metodum aşağıda gösterilmiştir".

Yol yapımında, veya tamirinde genel olarak kullanılan özgül bir miktar kireç taşı aldım ve toz veya çamur haline geldikten sonra yoldan kaldırdım; fakat yukardaki lüzumlu miktarı yoldan tedarik edemediğim takdirde bizzat kireç taşı elde ederek toz veya çamur haline getirdim. Yahut kireç taşı olduğu gibi kalsine ettim. Sonra, özgül bir miktar kil veya killi madde alarak elle çalışarak veya makine kuvvetiyle, su ilâve ederek ince bir çamur haline gelinceye kadar karıştırdım. Bu muameleden sonra, güneş hararetine veya ateşe maruz tutarak, veya bütün suyun buharlaşması için tava altında veya yakınında borular veya bacalarda devreden

(5) Bogue R.H.; (Çev. Omay S. Neşet), Ç.M.B.B., Sayı. 1, s. 24.

istimle ısıtarak yukardaki hamuru eğik bir tavaya koydum. Sonra, bunu uygun topaklara böldüm ve kireç ocağına benzer bir ocakta bütün karbonik asit tamamen def edilinceye kadar pişirdim. Böylece, pişmiş karışım, öğütülmek ve ince bir toz haline getirilmek suretile çimento veya suni taş haline getirilmiş oldu. Bu suretle bu toz, harç kıvamını verecek lüzumlu miktarda su ile karıştırılarak istenilen maksat için kullanılabilir bir hale sokulmuş bulunur.

Her ne kadar Aspđin Portland adını kullanmışsa da bu gün diğer tabii ve puzzolan çimentolarından ayırdedilmesi bakımından, günümüzde portland çimentosu tabiri kullanılmaktadır.

B- ÇİMENTONUN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

1) Tanımı:

Çimento yapımı malzemeleri gurubuna giren, bağlayıcı bir inşaat malzemesidir. Kimyasal birleşimi bakımından,

Dikalsiyum silikat (2CaO SiO_2)

Trikalsiyum Silikat (3CaO SiO_2)

Tetrakalsiyum Alemino Ferrit ($4\text{CaO Al}_2\text{O}_3\text{Fe}_2\text{O}_3$)

maddelerinin fiziko-şimik olarak oluşturdukları ve bağlayıcı özelliği olan bir maddedir.

İşletme ve üretim yönünden, kireçtaşı ve kilin belli oranda karıştırılıp öğütülen farinin (çamur) kalsinasyon muamelesinden sonra, alçı taşı ile birlikte öğütülmesi suretiyle elde edilen hidrolik bir bağlayıcı maddedir.

Sanayi alanında ilk üretilen çimento tipi Portland çimentosudur. Ancak inşaat sanayiinin gelişmesi çeşitli nitelikte ve farklı yapıda çimento üretilmesini gerektirmiştir. Bu bakımdan çimento ile portland çimentosunun aynı anlamda kullanılması doğru olmamalıdır.

Gerçekten, barajlar, köprüler, yollar, konutlar gibi yerlerde kullanılan betonların farklı yapıları olması gerekir. Kaldı ki, her inşaatta dahi farklı bir takım çimento tipleri kullanılan yapı elemanları vardır.

2) Çeşitleri:

Yukarıda belirtilen değişik nitelikteki çimentoları şu şekilde sınıflandırabiliriz.

- a- Portland çimentosu
 - Normal
 - Orta sertleşme ısılı
 - Yüksek mukavemetli
 - Düşük hidrotasyon ısılı
 - Sülfatlara mukavim
- b- Puzzolan - Tabii çimento -
- c- Yüksek Alümina çimentosu
- d- Korozyona mukavim çimento
- e- Yüksek fırın curuf çimentoları

Bu çimentolar değişik nitelikler gösteren inşaatta kullanılırlar.

Yukarıda belirtilen çimentonun kimyasal yapısındaki bileşenler bir bütün olarak, bileşim paylarına göre, çimentonun prizini, hidratasyon ısısını, reaksiyon hızını, ve bağlayıcı özelliğini etkiler. Bu çeşitli esasına göre yukardaki sınıflama ortaya konulmuştur. Çimentonun tanımı bakımından ön bilgileri şöylece verebiliriz (6).

Priz: Çimentonun su ile bileşime girmesi sırasında hamurda meydana gelen fiziksel değişiklik.

Hidratasyon Isısı: Çimentonun su ile reaksiyona girmesi sırasında ortaya çıkan ısı. Diğer bir tanımla, kuru çimento çözünme ısısı ile hidrate olmuş çimentonun çözünme ısısı arasındaki farktır.

Reaksiyon Hızı: Çimentonun su ile karıştırılmasında ana bileşenlerin bütünüyle hidrate olmaları için geçen süredir.

İncelik: Çimentonun dayanım değerini etkileyen bu faktör öğütülme inceliğidir.

Dayanım: Çimentonun su ile reaksiyona girmesi sırasında, çeşitli zaman aralıklarında aldığı, çekme, gerilme ve basınç dayanımları değeridir.

Dayanıklılık: Hava, su ve kimyasal etkenlere karşı, çimento veya çimentodan yapılan betonun arzu edilen oranda bozulmadan kalabilmesi özelliğidir.

Bu açıklamaların esası içinde, çeşitli çimento tiplerini inceleyelim:

a- Portland çimentosu:

- Normal:

Herhangi bir özellik göstermeyen yapılarda kullanılan dayanımı az, kimyasal yapısı;

% 45 C₃S

% 27 C₂S

% 11 C₃A

% 8 C₄AF

bileşiminde bir çimentodur.

- Orta Sertleşme Isılı:

Çabuk sertleşen kısa sürede dayanım kazanan, kimyasal yapısı;

% 44 C₃S

% 31 C₂S

% 5 C₃A

% 13 C₄AF

bileşiminde olan ince öğütülmüş bir çimentodur.

- Yüksek Mukavemetli:

Dayanımı en yüksek Portland çimentosudur. Kimyasal yapısı;

% 53 C₃S

% 19 C₂S

% 11 C₃A

% 9 C₃AF

bileşimindedir.

- Düşük Hidratasyon Isılı:

Yavaş sertleşen bir çimento nevidir. Kimyasal yapısı;

% 28 C₃S

% 49 C₂S

% 4 C₃A

% 12 C₄AF

bileşimindedir.

- Sülfatlara mukavim:

Kimyasal yapısı;

% 38 C₃S

% 43 C₂S

% 4 C₃A

% 9 C₄AF

olan, bileşiminde C₃A oranının düşük olmasından dolayı sülfatlı sulara dayanıklı bir çimento nev'idir.

b- Puzzolan - Tabii Çimento:

Portland çimentosu ham madde karışım oranlarına yakın yapıdaki kil-
li kalkerin kalsinasyonu ve öğütülmesi sonucu elde edilen çimentoya tabii
çimento denmektedir. Bu tip çimentoların dayanıklılıkları yüksek olmakla
beraber ham maddelerinin yaygın olmaması nedeniyle üretimleri sınırlıdır.

c- Yüksek Alümine Çimentosu:

Alüminli bileşenleri zengin bir çimento cinsi olup diğer tip çimentolara nazaran üretim teknolojisi değişiktir. Bu tip çimentoların en ayırıcı vasıfları, kısa sürede sertleşmeleri ve yine kısa sürede dayanıklılık kazanmalarındır.

d- Korozyona Mukavim Çimento:

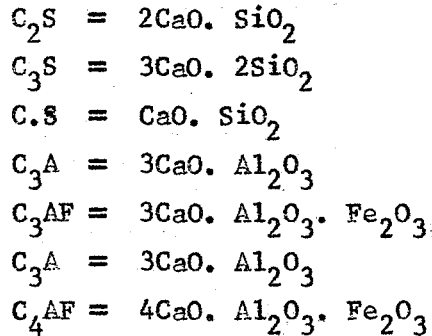
Kükürt korozyonuna ve çözülmüş tuzlu su etkisine dayanıklı, hamuru uzun süre akıcı kalabilmesi özelliği olan, trikalsiyum alüminatı olmayan klinkerin öğütülmesinden elde edilen çimento çeşididir.

e- Yüksek Fırın Curuf Çimentoları:

Yüksek fırın curuf çimentoları, portland çimentosu klinkerinin granüle ve bazik nitelikteki yüksek fırın curufuyla beraber öğütülmesiyle elde edilen bir karışım çimentosudur. Kimyasal etkenlere dayanıklılık bakımından portland çimentosuna üstünlük gösterirler.

Yukarıda kısa tanımları yapılan çimento tipleri arasında, bazı özel çimento çeşitleri de vardır. Bu özel tipteki çimentolar, büyük ticari değerleri olmaması ve kısıtlı alanlarda kullanılmaları sebebiyle incelemeye bağlı tutulmamışlardır

Yukarda çimento çeşitlerinde, kimyasal yapılarında kullanılan kısaltmaların kimyasal tertipleri aşağıdaki gibidir.

C- ÇİMENTONUN KULLANIMI

Bu kısımda çimentonun ne şekilde ve nerelerde kullanıldığını vermeye çalışacağız.

- Çimentonun kullanım şekilleri:

- Çimento şerbetleri,

Çimento ile su karışımından oluşan çimento şerbeti enjeksiyonlar, onarım işlerinde ve geçirimsizlik perdelemelerinde;

- Çimento harçları,

Çimento, su, kum ve çakıl karışımından oluşan harç, duvar örme ve sıva işlerinde kullanılır;

- Betonlar;

Çimento, su, kum, ve çakıl karışımından oluşan beton, kullanım yerine göre iki şekilde çimento kullanımına yol açmaktadır. Bunlar yük taşıyan ve taşımayan yapı elemanlarını oluşturan yapının özelliğinden ortaya çıkmaktadır.

- Çimentonun kullanım yerleri:

Zamanımızda çimentonun kullanım alanı ve önemi gittikçe artmaktadır. Bugün çimentonun su altı ve yer üstü her çeşit inşaat tiplerinde kullanılması ihtiyaç haline gelmiştir.

- Yapılar:

Yığma yapı betonu olarak, karkas yapı betonu olarak, temel betonu olarak, yapı bölümlerinde sıva ve duvar harcı olarak kullanılır.

- Alt yapı sanayiinde:

Yol, köprü, baraj (özellikle baraj su geçirimsizlik perdelemesinde, delikleri ve boşlukları kapamasında çimento şerbeti kullanılır). Petrol kuyularında (Petrol kuyusu muhafaza boruları ile kuyu duvarları arasını

doldurmak ve kuyu derinliği boyunca, değişik seviyelerde meydana gelen kaçakları kapatmak için kullanılır), tünellerde, liman tesislerinde, su bentlerinde, hava limanlarında ve silolarda vazgeçilmez bir madde olarak kullanılır.

- Çimentonun diğer kullanım yerleri:

Çimento karolar çimento kiremitler, fibrosiman, künk, briket ve süs eşyası yapımında kullanılır.

Çimentonun kullanım yeri ve miktarı ilişkilerini şöyle verebiliriz (7).

Konut yapımı	% 31
Su ve tarım yapıları	% 22
Endüstri yapıları	% 22
Ulaştırma yapıları	% 19
Enerji yapıları	% 6

Yukarıdaki ilişki bize çimentonun kullanım yerlerinin ne kadar geniş olduğu hakkında bilgi vermekiçin yeterlidir.

D- ÇİMENTONUN ÜRETİM SİSTEMLERİ

Yukarıdaki açıklamalarda çimentonun gelişimi, tanımı ve çeşitleri hakkında bilgiler verilmiştir. Burada, çimentonun üretim sistemleri hakkında açıklamalar yer alacaktır. Üretim sistemlerini açıklamadan önce, çimentonun üretimine giren ham maddeleri inceleyelim.

1) Hammaddeler:

Hidrolik çimentonun konusu Portland çimentosudur. Portland çimentosu normal olarak üç kısım kireç taşı ile bir kısım kil karışımının pişirilmesi sonucu meydana gelen klinkerin alçı taşı ile öğütülmesinden meydana gelir.

(7) D.P.T. Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-011.

Portland çimentosunda farinin (çamur) hazırlanmasında kullanılan ham maddelerin kimyasal tertipleri şunlardır (8):

% 62 - 66	CaO	
% 19 - 24	SiO ₂	
% 11 - 9	Al ₂ O ₃	
% 2 - 6	Fe ₂ O ₃	
% 0 - 4	MgO	
% 2 - 3	SO ₃	olarak tesbit edilir.

Genel olarak çimentonun hammaddeleri (9):

Kalker: Yeryüzü kabuğunda bol miktarda kalsit minerali şeklinde bulunur. Kalkerlere ait standard analiz neticesi;

	<u>%</u>		<u>%</u>
SO ₂	0,46	MgO	0,65
Al ₂ O ₃	0,20	SO ₃	Eser
Fe ₂ O ₃	0,10	A ₂	43,10
CaO	55,50	CaCO ₃	98,9

olarak tesbit edilmiştir.

Kil: Killler genel olarak silisli kayaların, fiziki ve kimyevi tesirlerle bozulmasından meydana gelir. Bu sebeple killerin tertipleri çok değişiktir. Aşağıda iki kil analizini misal olarak aldık.

	<u>I</u>	<u>II</u>		<u>I</u>	<u>II</u>
SiO ₂	5760	4484	CaCO	5,05	13,90
AlO ₃	1355	14,57	MgO	-	2,82
Fe ₂ O ₃	7,10	5,58	A.2	12,12	14,59

(8) Ç.M.B.B.; Aralık, 1969, Sayı. 42, s. 3.

(9) Saatçioğlu Fevzi; Ç.M.B.B., Ağustos, 1965, Sayı. 14, s. 3.

Marn: Kalker ve killi maddelerin tabii bir karışımı olup, kalker tabakalarının bozulması sırasında kalkere killi maddelerin karışmaları suretiyle teşekkül ederler.

Marn analizine ait örnek aşağıda verilmiştir.

SiO ₂	22,76	CaO	34,58
Al ₂ O ₃	6,19	MgO	2,42
Fe ₂ O ₃	2,86	A.2	30,02

Kum: Çimento üretimi sırasında karışımdaki silis noksanlığının giderilmesi için seyrek olarak kullanılır.

Demir cevheri: Kilinker imali için seçilen hammaddelerin yeterli demiri içinde bulundurmaması halinde, tabiatta bol miktarda bulunan hematit demir (Fe₂O₃) cevheri, karışıma ilâve edilir.

Bir hematit demir mineralinin analizi aşağıda gösterilmiştir.

SiO ₂	4,88	CaO	1,00
Al ₂ O ₃	0,40	A.2	1,60
Fe ₂ O ₃	91,20		

Alçı Taşı: Kimyasal bileşimi (CaSO₄) kalsiyum sülfattır. Kristallize olmuş bir yapıya sahiptir. Tabiatta serbest olarak bulunur.

2) Üretim Sistemleri:

Çimentoya, istenilen kimyevi bileşim ve hidrolik bağlayıcılık özelliği kazandırabilmek için hazırlanan farinin (çamur), iyi bir karışıma ve öğütülmeye ihtiyaç duyulması, işletmecilik ve ekonomik açıdan üretim proseslerinin kuru sistem ve yaş sistem olmak üzere iki ana gruba ayrılmasını gerektirir. Bundan başka olarak her iki sistemin karışımı olan yarı kuru üretim sistemi de mevcuttur.

Üretim sistemleri, hammaddenin içinde bulunan su oranına bağlıdır.

Su oranının yüksek olduğu hammaddelerde, yaş sistem öğütme üretimi metodu, hammaddelerin su oranının düşük olduğu durumlarda ise kuru sistem, öğütme üretim metodu seçilir.

- Yaş usulle çimento üretimi:

Yaş usulde kullanılan öğütme sistemleri, iki veya üç çeşitli kameralı bilyalı değirmendir. Kırılmış hammadde, su içinde öğütülerek çok ince bir çamur haline getirilir. Burdan homojenizasyon silolarına sevkedilen çamur devamlı karıştırılır ve hava ile kaynatma yapılır (10).

Homojen çamur, burdan pişirme fırınlarına iletilir. Bu fırınlanan çamur 1400° - 1500° C'de pişirilerek klinker haline getirilir.

- Kuru usulle çimento üretimi:

% 4 - % 8 oranında nemlilikteki kırılmış hammadde karışımı ön kırıcıya getirilerek 300° - 500° C'de ısıtılır, kırılır ve öğütülür. Bu karışım istenilen tane niceliğine kadar öğütülebilir ve farin depolarına kaldırılır (11).

Stok halindeki farin homojenizasyon siloları vasıtası ile (CaCO_3) farine göre ayarlanır ve havalı banta verilir. Havalı bant farini $0,5 \text{ Atü}'$ -lük vakum ile bir ulaşım sistemi vasıtasıyla farin miktarının ayarlandığı sevk kantarına getirir. Burada ön ısıtıcı sistemlere giren farin 800° - 900° C'deki gazlarla ısıtılarak, dönen fırına girer böylece klinker elde edilir.

(10) T.C. Başbakanlık D.P.T. Çimento Araştırması; Çimento Üretim Teknolojisi, Haziran, 1973, Ankara, s. 03-014.

(11) D.P.T.; a.g.e., s. 03-017.

- Yarı-kuru usulle çimento üretimi:

Bu sistemde, yaş sistemle hazırlanan çamurun rutubeti mekanik bir sistemle % 18 - % 20 oranına düşürülür.

Bu çamur granül hale sokulup, sonsuz ızgaralar üzerinde kurutulup, kısmen kalsine edilerek döner fırına verilir (12).

Üç sistemde de ilk safhada üretilen madde kilinker adı verilen ve çapı 0,3 ile 2,0 cm. olan granüllerdir.

Üretimin son safhasında ise, kilinkerin öğütülmesi ve alçı ilâve edilmesi ile çimento elde edilir.

E- DÜNYA ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ

Üretim Gelişimi:

Joseph Aspdin'in 1825'te tesis edilen küçük fabrikasının muvafakiyetinden sonra İngiltere kurmuş olduğu çok sayıda çimento fabrikaları sayesinde 19. yüzyıl yarısına kadar dünya çimento piyasasına hakim olmuştur.

Çimentonun, inşaat malzemesi olarak yüksek bağlayıcı vasfının diğer memleketlerce de kabul edilmesi ve ayrıca teknik ve ekonomik gelişmeler, çimento sanayinin sür'atli bir şekilde gelişmesine yol açmıştır.

Bu tarihlerde, A.B.D.'lerinde kanal, yol, baraj yapımlarında hidrolik bağlayıcı olarak, çimentonun kullanılmaya başlanması, bu sanayi dalının gelişmesinde büyük çapta rol oynamıştır.

Dünya üretim miktarlarında görülen süratli artış bu gerçeği açıklamaktadır.

1880'deki dünya çimento üretimi 1,7 milyon/ton olarak tahmin edilmekte iken, 1913'te 42 milyon/ton'a ulaşmış, 1929'da 74,3 milyon/ton'a, 1938'de 82,5 milyon/ton'a ulaşmıştır (13).

Çimento üretiminde; 1949-1970 arasındaki devrede gelişme daha da hızlanarak, yıllık % 8,5'lük bir artış hızı ile, devre sonunda % 560 seviyesinde gerçekleşmiştir (14).

Dünya çimento endüstrisinin 1970 yılına kadar olan gelişmesi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Çimento üretiminde görülen bu yüksek gelişmenin sebepleri olarak; çimentonun güvenilir bir bağlayıcı olması, teknolojik gelişme beton hesaplarında temel işlemlerin tesbiti, alt yapı tesislerinin geniş kuruluş alanlarına yayılması, sebep olmuştur.

Dünya çimento üretiminin kıtalar itibariyle 1960 - 1970 dönemi yıllık artış hızlarına göre dağılımları aşağıdaki sıralamayı vermektedir (15).

1960-1970 Dönemi Çimento Üretimi
Yıllık Ortalama Artış Hızları

Dünya	% 6,1
Avrupa	% 7,3
Asya	% 7,2
Afrika	% 7
Lâtin Amerika	% 6,4
Kuzey Amerika	% 2,8
Okyanusya	% 4,8

(13) Özeken Ahmet Ali; Türkiye Çimento Sanayii, İstanbul, 1942.

(14) D.P.T. Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-014.

(15) D.P.T. Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-015.

Tabloda görüldüğü gibi; ilk devrelerde üretim gelişmesine en büyük katkısı olan Kuzey Amerikada üretim hızının gerilemesine karşılık, Avrupa, Asya, Afrika ülkelerinde çimento üretimindeki paylarının artmış olduğu görülmektedir.

Dünya çimento üretiminin coğrafi dağılımı kadar önemli diğer bir husus da, hangi oranda olursa olsun ülkeler arası ticarete, çimento üretiminin anlaşmalı ülkeler açısından arzettiği özelliğin saptanmasıdır (16).

Anlaşmalı Ülkelere Göre Çimento Üretimi
Yıllık Ortalama Artış Hızları (1960 -
1970) Dönemi

O.E.C.D. Ülkeleri (Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilâtı)	% 5,4
A.E.C. (A.E.T.) Ülkeleri (Avrupa Ekonomik Topluluğu)	% 5,4
E.F.T.A. Ülkeleri (Avrupa Serbest Mübadele Birliği)	% 3,7
CEMBUREAU Ülkeleri (Avrupa Çimento Birliği)	% 6
COMECON Ülkeleri	% 7,2
Arap Birliği Ülkeleri	% 2,7

Yukarıdaki tabloların analizinde görüleceği gibi, dünya çimento üretiminde; az gelişmiş ülkelerde (coğrafi dağılımında olsun, anlaşmalı ülkelerde olsun) artış, diğer ülkelerde ise azalış olduğunun ve ekonomik kalkınmanın belirli bir düzeyi aşmasından sonra ise, çimento üretiminin belli ulaşılan seviyede durakladığı veya azaldığı sonucunu ortaya koymaktadır.

2) Dünya Çimento Endüstrisinin Yapısal Özelliği:

Çimento endüstrisinin ülkeler itibarı ile 1970 yılına ait karakteristik bilgileri bir envanter niteliğindedir. Mevcut veriler dünya çimento endüstrisinin genel yapısını ortaya koyabilmektedir (17).

(16) D.P.T. Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-015.

(17) D.P.T. Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-015.

Dünyada mevcut işletmelerin fırın sayılarına göre kıtalar itibarile dağılımı şöyledir (18).

İşletme sayılarına göre:

<u>Kıtalar</u>	<u>İşletme Sayısı</u>	<u>Toplamdaki Payı</u>
Avrupa	649	46,8
Asya	275	19,8
Kuzey Amerika	204	14,6
Lâtin Amerika	158	11,3
Afrika	79	5,7
Okyanusya	25	1,8
TOPLAM	1390	100,0

Fırın sayılarına göre (19):

<u>Kıtalar</u>	<u>Fırın Sayısı</u>	<u>Toplamdaki Payı</u>
Avrupa	1261	45,4
Asya	576	20,8
Kuzey Amerika	410	14,9
Lâtin Amerika	322	11,8
Afrika	148	5,3
Okyanusya	51	1,8
TOPLAM	2768	100,0

Her iki dağılım, hem işletme sayısı ve hem de fırın sayısı bakımından kıtalararası katkılarının % olarak payları verilmiştir. Bu yüzde paylarını kapasitelere uygunluk yüzdelerini ayrı olarak uygunluğunu göstermesi bakımından, hesaplarımızın tetkikinde mevcut olan 443.122 bin tonluk kapasitenin aşağıdaki şekilde dağıldığı görülmektedir (20).

-
- (18) T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Müsteşarlığı Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-026.
- (19) T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Müsteşarlığı Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-026.
- (20) T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Müsteşarlığı Çimento Araştırması; Ankara, 1973, s. 01-027.

Ünite 1000 Ton

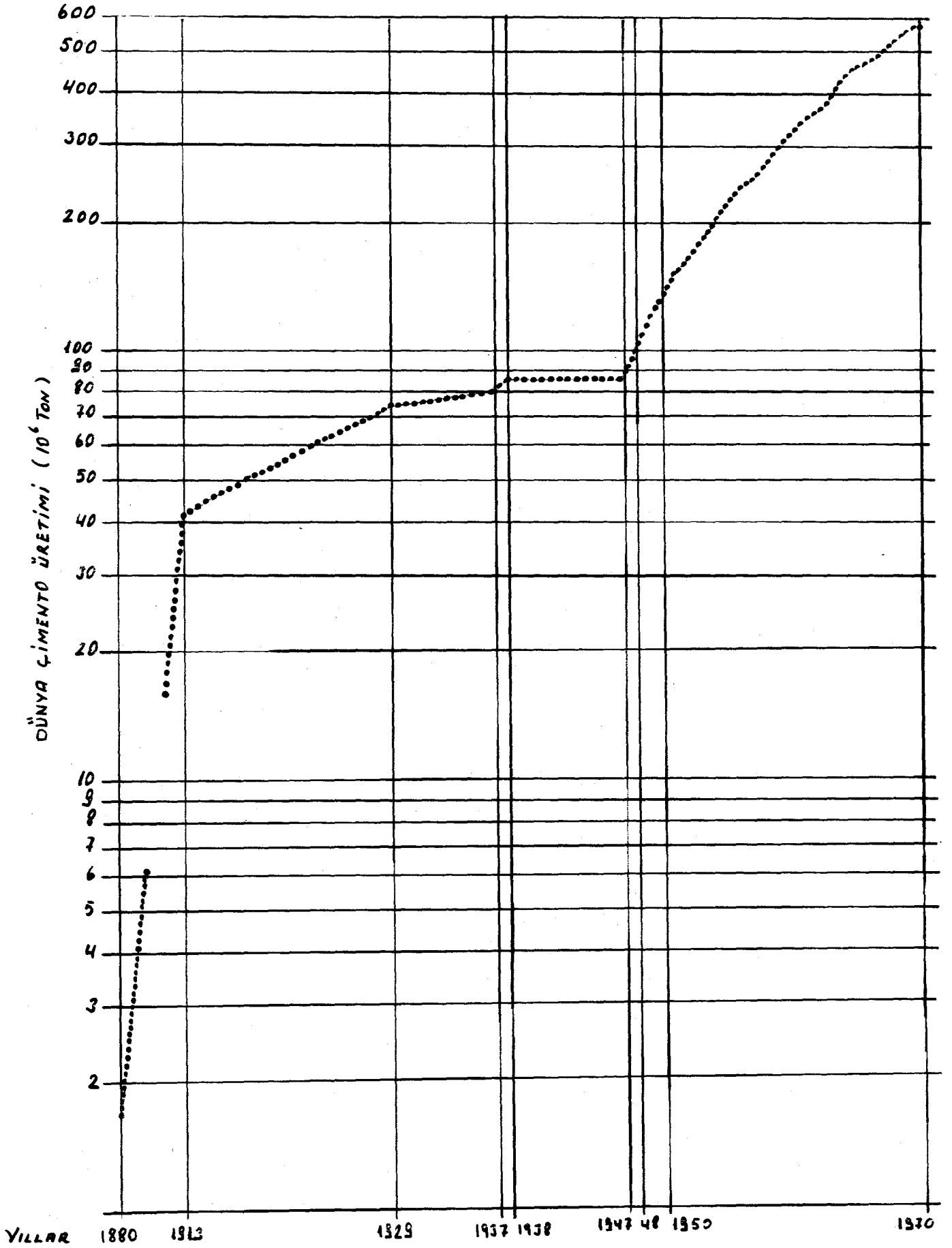
<u>Kıtalar</u>	<u>Fırın Kapasitesi</u>	<u>Toplamdaki Payı</u>
Avrupa	215265	48,6
Asya	64369	14,5
Kuzey Amerika	94454	21,3
Lâtin Amerika	44455	10,0
Afrika	17532	4,0
Okyanusya	7044	1,6
	443122	100,0

Bu neticelere göre kıtalar arası gerek, işletme sayısı, gerek fırın sayısı ve gerekse kapasite yüzdeleri bir uyumluluk içinde gelişmiş bulunmaktadır.

Dünya çimento endüstrisinin genel yapısını ortaya koyabilmek için hem kurulu kapasitenin hem de işletme ve fırın sayısının bilinmesi yeterli bilgi elemanlarıdır.

Asyanın işletme ve fırın sayıları yüksek olmasına karşılık kapasite düşük bir netice (64369) olarak verilmiştir. Bunun sebebi bu netice içinde Japonya gibi büyük bir üreticinin fırın kapasitelerinin tam olarak bilinmemesinden ileri gelmektedir.

DÜNYA ÇİMENTO ÜRETİMİNİN GELİŞMESİ

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ

II- TÜRKİYE ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ

A- GELİŞİM SAFHALARI

Gelişmekte olan bir ekonominin, her hangi bir sektörünü 64 yıllık bir zaman çerçevesi içinde tetkik ederken devrelere ayırmak oldukça güç veya çeşitli yorum ve tenkitlere uğrayacak bir denemedir. Çünkü yaşamakta olduğumuz ekonomik şartları devrelere ayırırken ikinci derecedeki bazı faktörleri devrelerin hudut ölçüsü olarak kabul etmek gibi bir takım hatalara düşmek mümkündür.

Bu güçlüğe rağmen, çimento sanayimizin 64 yıllık gelişmesini, daha kolay bir inceleme olanağına başlamak için, mümkün olan önemli farklılaşma dönemleri göz önünde bulundurularak, şu şekilde bir devre ayırımı yapmaya çalıştım.

Yapılan İncelemede:

- Çimento endüstrisinin ilk tesisinin kurulmaya başladığı 1910'-dan, devletin çimento endüstrisi ile ilgilenmeye başladığı 1926 yılına kadar olan devre başlangıç devresi;

- 1926'dan üretimin arttığı ithalatın azaldığı 1950 yılına kadar olan devre kuruluş devresi;

- 1950'den plânlı döneme geçişin başladığı 1962 yılına kadar olan devre gelişme devresi;

- 1962'den sonra başlayan ve içinde bulunduğumuz yıla kadarki devre, plânlı dönem devreleri olarak ele alınmıştır.

Başlangıç Devresi 1910 - 1926:

Bu devre Kocaeli - Darıca'da 1910'da 40.000 ton/yıl kapasiteli Aslan Çimento fabrikasının kurulması ile başlar. Bu devrede bu fabrikadan

başka birçok çimento fabrikaları kurulmuş veya kuruluş haline gelmişse de, memleket ekonomisi için bir varlık yaratmadan faaliyetlerini durdurmuşlardır. (Yerli Rumların kurduğu "Ayyıldız Çimento Şirketi" 1916, Bayramzade İsmail Hakkının "Yerli Çimentoları A.Ş." 1910, "Hilal Şirketi" 1917, "İzmir Çimento ve Levazımı İnşaiye T.A.Ş." 1918, "Yerli Çimentoları Osmanlı A.Ş." 1917, "Eskişehir Çimento A.Ş." 1912 gibi). Şirketler bu devre içinde kazançla kapanan bilançolar tanzim edebilmişlerdir (21).

1) Kuruluş Devresi (1926 - 1950):

Cumhuriyet devrinde başlayan kalkınma hareketleri bu sanayi dalında kendini göstermiş (22). Kentsel gelişme, inşaat işlerine hız verme ve bilhassa demiryolu inşaatına önem verilmesi çimentoya talebi arttırmış, bu endüstri sektörünün düzenli bir şekilde kurulmaya başlamasına sebep olmuştur.

Ek. (1) görüleceği üzere, 1920'de Aslan Çimento Fabrikası ile yine Darıca'daki Eski Hisar Çimento Fabrikalarının birleşmesinden meydana gelen fabrika, 1926'da kurulan Ankara Çimento Fabrikası 1929'da kurulan Zeytinburnu Çimento Fabrikası aynı yılda kurulan Kartal - Yunus Çimento Fabrikası ve 1943 yılında kurulan Sivas Çimento Fabrikası, 1926 - 1950 yılları arasında, ekonominin toplam çimento ihtiyacının ortalama % 78'ini karşılamakta idiler.

Bu dönemde kişi başına çimento tüketimi ise şöyle olmuştur.

(21) Özekan A. Ali; a.g.e., s. 122.

(22) Zeytinoglu Erol; Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1970, s. 341.

<u>Yıllar</u>	<u>Tüketim</u>	<u>Yıllar</u>	<u>Tüketim</u>
1926	7	1939	21
1927	7	1940	15
1928	7	1941	15
1929	9,5	1942	12
1930	9,6	1943	9
1931	9,2	1944	16
1932	-	1945	15
1933	-	1946	17
1934	47	1947	18
1935	-	1948	21
1936	12	1949	20
1937	16	1950	25
1938	18		

Kaynak: Ek. 1

Aynı dönemde komşu ülkelerde kişi başına düşen çimento miktarı ise şöyle olmuştur (23).

Yunanistan	35 Kg.	Romanya	23 Kg.
Yugoslavya	35 Kg.	Irak	24 Kg.
Bulgaristan	35 Kg.	Suriye ve Lübnan	58 Kg.

Türkiye'de bu dönemi içersinde kişi başına çimento tüketimi çok az olmakla beraber, bu yıllarda üretilen su kirecinin miktar olarak portland çimentosunun üstünde seyretmesi gerçeğinin hatırlanması gerekir (24).

Cumhuriyet devrinden sonra, tarıma bağlı ekonomiden sanayileşmeye doğru adım atan ekonomimizde artan çimento talebi, özellikle alt yapı tesislerini devletin kurma durumunda olması nedeni ile devlet en büyük çimento tüketicisi durumuna gelmiş bu da fiatlara müdahalesi sonucunu doğurmuştur.

(23) Elucu Vedat; Forum Dergisi, Cilt. 14, Sayı. 189, Ankara, 1964.

(24) Elucu Vedat; Forum Dergisi, Cilt. 14, Sayı. 189, Ankara, 1964.

(30 Mayıs 1935 tarihli kararname). Türk çimento standartlarının saptanması da hemen iki sene sonra olmuş (9 Ocak 1937 tarihli ve 5826 sayılı kararname) ve hemen arkasından devlet ikinci kez fiatlara müdahale etmiştir (20 Temmuz 1937 tarihli kararname).

Bu kararnameler, fabrikaları, maliyetlerini düşürücü randımanlarını arttırıcı tedbirlere götürmüş ve çimento üretiminde artış kaydedilmiştir (25).

2) Gelişme Devresi (1951 - 1962):

Daha öncede belirttiğimiz gibi, sanayileşme geniş bir alt yapı tesislerine dayalı olduğu zaman gerçekleşebilmektedir. 1950'lerde başlayan alt yapı çalışmaları, Türk ekonomisinin çimento ihtiyacını arttırmıştır. Talebi karşılamak üzere mevcut fabrikalar kapasitelerini arttırırken, yeni fabrikalar kurulmaya başlanmış, bu cümleden olarak İzmir'de 150.000 ton/yıl kapasiteli bir fabrika, 1953 yılında faaliyete geçmiştir.

Artan talebi karşılamak üzere devletin bazı girişimlerde bulunması bu devrelere rastlar. 14.Ekim.1953 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 50.000.000 TL. sermayeli İktisadi Devlet Kuruluşu yapısında Türkiye Çimentoları Sanayi T.A.Ş. kurulmuş hemen faaliyete geçen kuruluş yaptığı incelemeler sonucu muhtelif bölgelerde 10 fabrikanın yapılmasını kararlaştırmış ve derhal ihaleye çıkararak, çimento sanayiinde gelişme adımları atılmıştır. Özel teşebbüsün de 2 fabrika kurma girişimi ile 1954 yılında Türkiye Çimento Fabrikalarının 6 olan sayısı bu devrede 18'e yükselmiştir. (Özel teşebbüsün Konya, T. Çimento Sanayii T.A.Ş.'nin Niğde, Bartın, Söke çimento fabrikaları da bu devrede üretime geçememişlerdir).

Planlanan ve ihaleye çıkarılan bu fabrikaların üretime geçiş tarihleri ve kapasiteleri şöyledir (26).

(25) Bkz. Ek. 1

(26) Ç.M.B.B.; Ekim, 1963, Sayı. 3, s. 11-13.

Bu devrede ek tablo. 1'den de anlaşılacağı üzere, üretim artışı olmasına rağmen talep karşılanamamış ve ithalat zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

<u>Adı</u>	<u>Üretime Geçtiği Yıl</u>	<u>Kapasitesi</u>
Adana	5. 7. 1957	150.000 ton/yıl
Afyon	7.10. 1957	85.000 "
Çorum	1958	85.000 "
Balıkesir	26. 7. 1958	85.000 "
Pınarhisar	7. 7. 1958	85.000 "
Elazığ	21. 2. 1959	85.000 "
Gaziantep	4. 7. 1961	85.000 "
Bartın	6.11. 1962	150.000 "
Söke	10.10. 1962	85.000 "
Niğde	1964	115.000 "

Yine bu devrede kişi başına çimento tüketimi aşağıdaki tablo neticelerini getirmiştir.

1951	25
1952	38
1953	45
1954	57
1955	59
1956	51
1957	60
1958	58
1959	65
1960	70
1961	71
1962	79

Kaynak: Ek. 1

Bir evvelki döneme nazaran kişi başına çimento tüketimi % artış göstermesine rağmen, bu devre ithalâtın en fazla olduğu devredir.

<u>Yıllar</u>	<u>Yurt içi Tüketim</u>	<u>Yurt içi üretim</u>	<u>İthalat</u>	<u>% Yurt içi üretim</u>	<u>% İthalât</u>	<u>İhracat</u>
1951	639,9	396,3	243,6	0,6193	0,3807	
1952	848,4	459,0	389,4	0,5410	0,4590	
1953	1067,6	530,8	536,8	0,4971	0,5029	
1954	1332,1	703,3	628,6	0,5279	0,4721	
1955	1629,9	819,3	810,5	0,5026	0,4974	
1956	1264,7	971,5	293,2	0,7681	0,2319	
1957	1560,4	1261,2	299,2	0,8082	0,1918	
1958	1536,5	1516,7	19,8	0,9871	0,0129	
1959	1736,2	1734,2	2,1	0,9987	0,0013	18,0
1960	2041,9	2037,7	4,2	0,9979	0,0021	69,3
1961	2039,4	2035,9	2,5	0,9982	0,0018	1,2
1962	2325,3	2323,2	2,1	0,9990	0,0010	

Kaynak: Ek. 1

Tablonun tetkikinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye Çimento endüstrisinin kuruluş devresinde, çimento endüstrisinin ülke ekonomisine katkısının tam manasıyla anlaşılmamış olması ve gerekli tedbirlerin alınmamış olması sebebiyle, 1950'den sonra başlayan büyük alt yapı faaliyetlerinin ihtiyacı olan çimentonun yurt içi üretimlere başlanmasına sebep olmuş, 1953'te başlayan devlet müdahalesinin ürünleri 1957 senesinde elde edilebilmiş ve ithalât durarak, talep yurt içi üretimle karşılanmaya başlanıp büyük döviz tasarrufu sağlanmıştır.

3) Plânlı Dönem (1963 - 1975):

- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânu (1963 - 1968)

Birinci B.Y.K.P.'da çimento sanayi sektörüne ait mesele ve tedbirlerin önerilmesi, 1950 - 1960 yılları arasında (Makine ve donatım dışında) yıllık inşaat yatırımlarıyla kullanılan çimento arasındaki bağıntıdan hareketle 1963 - 1967 döneminde yatırımların gerektireceği çimento miktarlarının hesaplanması esas alınmıştır. Bu hesaplamalarda çimento tüketiminin inşaat yatırımı seviyesindeki esnekliği 1,35 olarak tesbit edilmiş, ayrıca

özel sektör yatırımlarından maliyet birimine düşen yatırım içersindeki çimento miktarının da yatırım seviyesi ile orantılı olarak arttığı, yatırım seviyesine düşen çimento tüketimi 2.400.000 ton olarak kabul edilmiştir.

D.P.T. yukardaki neticelere varan görüşlerine dayanarak çalışmalarını bir broşürde tesbit etmiştir -"metalden gayri mamuller sanayii Ekim 1962."

Bu broşürde 1950-1960 devresinde inşaat yatırımının 1.- TL. sına düşen çimento tüketimi aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Yıllar	(i) Toplam yapı yatırımı 1.000.000	(c) Çimento tüketim 1000 Ton	$\frac{c}{i}$
1950	2045	530,5	0,259
1951	2745	639,5	0,232
1952	2007	849,5	0,410
1953	3642	1067,7	0,291
1954	3452	1332,0	0,387
1955	3721	1630,0	0,437
1956	3304	1263,0	0,382
1957	4312	1539,0	0,355
1958	3861	1514,0	0,393
1959	4204	1750,0	0,357

Bu değerlere göre ve 1960 yılı veri olarak alınacak artış oranlarına göre 1962-1967 devresinde çimento projeleri için aşağıdaki hesaplamalar yapılmıştır.

Yıllar	(i)					
	Makro modele göre toplam yatırım 1.000.000	Makro modele göre toplam yapı yatırım 1.000.000	Yapı yatırımının yıllık artış oranı (%)	Çimento tüketim yıllık artış oranı %	Çimento talebi 1000 ton	$\frac{C}{I}$
1960	7729	5000	-	11	1905	0,390
1962	8526	5403	8,10	16,5	2150	0,398
1963	9496	6063	12,0	19,5	2500	0,412
1964	10795	6947	14,3	14,5	2975	0,429
1965	11858	7669	10,5	11,7	3405	0,442
1966	12804	8312	8,5	-	3800	0,455
1967	13790	8983	8,0	11,0	4220	0,470

Bu tablonun kurulmasından sonra "1950-1960 yılları arasındaki devre için $\frac{C}{I} = 0,437$ ten küçük olduğu görülür. Çimentonun (e) talep elastikiyeti için $\frac{C}{I} = 0,40$ değeri tavan olarak kabul edilebilir. Yani $\frac{C}{I} = 0,40$ değerine kadar $e = 1,35$ olarak kalacak, $\frac{C}{I} = 0,40$ dan büyük olması eğilimine karşı (e) küçüleceği için, $\frac{C}{I} = 0,40$ sabit değeri muhafaza edecektir" varsayımlarıyla plân devrinin talep projeleri yönü aşağıdaki şekilde tesbit edilmiştir.

Yıllar	Yapı yatırımının gerçek çimento tüketimi 1000 ton
1962	2160
1963	2425
1964	2775
1965	3065
1966	3325
1967	3593

D.P.T. ilk 5 yıllık çimento tüketimini hesaplarken 1950 - 1960 arası inşaat yatırımlarına dayanan her takımın yolu seçtiği ve yukarıda belirtilen bazı varsayımlarla neticeye vardığı görülmektedir.

Şimdi fiili taleple, ilk beş yıllık tutarını karşılaştıralım.

Yıllar	Tahmini çimento tüketimi 1000 ton	Fiili çimento tüketimi	Fark	%
1962	2160	2325,3	- 165,3	7,6527
1963	2425	2788,8	- 363,8	15,0020
1964	2775	3031,4	- 256,4	9,2396
1965	3065	3297,0	- 232	7,5693
1966	3325	4016,6	- 691,6	20,8000
1967	3593	4414,9	- 821,9	22,8750

Çimento tüketimi nüfus artışı ile, milli gelir artışı ile ve tüketici ekonomik yapının seviyesi ile ilgilidir. Ve plânda ihmal edilmiştir. Yine bu dönemde şehirlerde ve sınaî kuruluşlarda yeni inşaat yöntemlerinin kullanılmaya başlanması, çimentodan yapılan asbestli boru, oluklu levha, beton direk, briket gibi yapı gereçlerinin üretiminin artması alt yapı yatırımlarının hızlı gelişimi, kırsal alanlarda çimento kullanılma oranının artması, yurt içi çimento tüketiminin plân hedefleri üzerinde seyir etmesine sebep olmuştur.

- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1969-1973)

Çimento sektöründe, B.B.Y.P. döneminde ortaya çıkan üretim ve talep dengesizliği İ.B.Y.P. devresinde yeni üretim kapasitelerinin yaratılmasını zorunlu kılmaktadır (27).

Çimento fabrika satışlarında tek fiyat uygulanmasına rağmen taşıma maliyetlerinin ve ticaret hadlerinin tüketiciye intikal fiyatları bölgeler itibariyle çok değişik olmaktadır. Bu problem tevsi ve yeni tevsi kuruluşu ile ilgili yatırımların yer seçiminde taşıma giderlerinin asgari bulunması esası dikkate alınmak suretiyle giderilecektir (28).

Yukarıdaki paragraflar B.B.Y.K.P. daki açıklamaları ve İ.B.Y.P. bu açıklıkların giderilmesinin yollarını göstermesi bakımından alınmıştır. Şimde yine plânda öngörülen yurt içi talepte yıllık ortalama % 15 oranında bir artış hızına göre yurt içi talep tahmini aşağıya alalım;

1962	2327
1967	4600
B.B.Y. P. Yıllık % artış	14,5
1972	9250
E n d e k s 1972	201,0
1967 = 100	
İ.B.Y.P. Yıllık % artış	15
(1000 ton)	

Yukarıdaki verilere göre;

Plânda öngörülen % 15 artışa göre 1968-1972 devresinin şu şekilde olması icabetmektedir.

<u>Yıllar</u>	<u>% 15 artışa göre tahmin</u>
1968	5290
1969	6083,5
1970	6996
1971	8045,4
1972	9252,2

Yukarıda yıllara göre düzenlediğimiz yurt içi talep tahminini, aynı yıllara ait fiili taleple karşılaştıralım.

<u>Yıllar</u>	<u>İ.B.Y. tahmini</u>	<u>Fiili Talep</u>	<u>Fark</u>	<u>%</u>
1968	5290	5090,7	199,3	3,7625
1969	6083,5	6064,3	19,2	0,3156
1970	6996	6069,1	926,9	12,9632
1971	8045,4	6409,6	1636,8	20,3446
1972	9252,2	7267,3	1984,9	21,4533

Tablodan anlaşılacağı üzere B.B.Y.K.P. aksine İ.B.Y.K.P. nın tahminlerin daha yüksek tutulduğu görülecektir.

Buna sebep olarak, B.B.Y.K.P. yurt içi talep ve üretiminin plânlı hedeflerinin üzerinde seyretmesine rağmen, çimento talebinde üretime oranla daha hızlı bir artış meydana gelmesi gösterilebilir.

B - Faaliyette Bulunan İşletmeler:

Mevcut çimento tesisleri, Türkiye çimento sanayii T.A.Ş. ile kamu ve özel nitelikteki kuruluşların ortaklarına, kamu ve kamu şeklindeki kuruluşlara ve tamamen özel kuruluşlara ait olmak üzere otuzbir adettir. Yukarıda verilen ayırımı göre kurulu olan çimento işletmelerimizi şöylece tanımlayabiliriz.

- Türkiye Çimento San. T.A.Ş. ve Ortaklıklarına Ait İşletmeler.

1- Adana Çimento Fabrikası: (Çukurova Çimento Sanayii T.A.Ş.)

3.2.1955 tarihinde 150 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. 1963-1967 döneminde 300 bin ton/yıl, 1968-1972 döneminde 450 bin ton/yıl kapasite ile çalışmış olup bugünkü kapasitesi 850 bin ton/yıl dır. Normal portland çimentosu imal etmektedir.

Tesis kuru sistemde üç döner fırın ile çalışmaktadır. Fırınların günlük klinker kapasiteleri, 450 ton/gün, 700 ton/gün, ve 1300 ton/gün dür. Tesiste 2 adet 177 t/h kapasiteli çimento değirmeni mevcuttur. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

2- Afyon Çimento Fabrikası: (Afyon Çimento Sanayii T.A.Ş.)

7.10.1957 tarihinde 85 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. 1963-1967 döneminde 170 bin ton/yıl, 1968-1972 döneminde 420 bin ton/yıl kapasite ile çalışmış olup, halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu ve özel süper kalitede travers çimentosu imal etmektedir. Tesis yarı kuru sistemle çalışan iki adet döner fırın ile çalışmaktadır. Fırınların günlük klinker kapasitesi 1325 ton/gün dür. Tesiste 2 adet 67 t/h kapasiteli çimento değirmeni mevcuttur. Yakıt olarak kömür ve fuel-oil karışımı kullanılmaktadır.

3- Aşkale Çimento Fabrikası: (Erzurum (Aşkale) Çimento Sanayii A.Ş.)

1972 yılında 320 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmış, halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir. Tesis kuru sistem tek döner fırınla çalışmaktadır. Günlük klinker kapasitesi 1000 ton/gün'dür. Tesiste 55 t/h kapasiteli bir adet çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

4- Balıkesir Çimento Fabrikası: (Balıkesir Çimento Sanayii T.A.Ş.)

6.9.1958 tarihinde 85 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. 1968-1972 döneminde kapasite 125 bin ton/yıla çıkarılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir. Tesiste kuru sistemle çalışan bir döner fırın mevcuttur. Fırının günlük klinker kapasitesi 250 ton/gün dür, Tesiste 1 adet 16 t/h kapasiteli çimento değirmeni mevcuttur. Yakıt olarak kömür kullanılmaktadır.

5- Bartın Çimento Fabrikası: (Bartın Çimento Sanayii T.A.Ş.)

27.10.1962 tarihinde 270 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu ve curuf çimentosu üretmektedir.

Tesis kuru sistemle çalışan bir döner fırınlıdır. Fırının günlük klinker kapasitesi 450 ton/gün dür. Bir adet 27 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Tesiste yakıt olarak kömür kullanılmaktadır.

6- Çorum Çimento Fabrikası: (Çorum Çimento Sanayii T.A.Ş.)

1.5.1958 tarihinde 85 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. 1963-1967 döneminde 150 bin ton/yıl kapasite ile, 1968-1972 döneminde 500 bin ton/yıl kapasite ile çalışmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir.

Tesis 2 adet kuru sistemle çalışan döner fırına sahiptir. Fırınların günlük klinker kapasiteleri, 250 ton/gün ve 1200 ton/gün dür. İki adet 77 t/h kapasite ile çalışan çimento değirmeni vardır. Tesis linyit ve kömürü yakıt olarak kullanmaktadır.

7- Elazığ Çimento Fabrikası: (Altınova Çimento Sanayii T.A.Ş.)

22.2.1959 tarihinde 85 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. 1963-1967 döneminde 400 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılan fabrika

halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir. Tesis herbiri 550 ton gün klinker kapasiteli iki döner fırınla ve kuru sistemle çalışmaktadır. Üç adet 67 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

8- Gaziantep Çimento Fabrikası: (Gaziantep Çimento Sanayii T.A.Ş.)

1961 senesinde 85 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. 1963-1967 döneminde 200 bin ton/yıl kapasite ile 1968-1972 döneminde 600 bin ton/yıl kapasite ile çalışmış halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu ve taraslı çimento üretmektedir.

Tesis biri 550 ton/gün klinker kapasiteli diğeri 1200 ton/gün kapasiteli olmak üzere iki adet kuru sistemli döner fırınla çalışmaktadır. 2 adet 92 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak ham petrol kullanılmaktadır.

9- Niğde Çimento Fabrikası: (Niğde Çimento Sanayii T.A.Ş.)

20.7.1964 tarihinde 115 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu, traslı çimento ve beyaz çimento üretmektedir.

Tesis 250 ton/gün klinker kapasiteli ve yaş usulle üretim yapan bir döner fırınla çalışmaktadır. Bir adet 17 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

10- Pınarhisar Çimento Fabrikası: (Trakya (Kırklareli) Çimento Fabrikası T.A.Ş.)

7.11.1958 tarihinde 85 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Hemen akabinde 140 bin ton/yıl a çıkarılan kapasite ile halen çalışmaktadır. Normal portland çimentosu ve beyaz çimento üretmektedir.

Tesiste 250 ton/gün klinker kapasiteli yaş sistemle çalışan bir döner fırınla üretim yapmaktadır. Bir adet 17 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak kömür ve fuel-oil karışımı kullanılmaktadır.

11- Söke Çimento Fabrikası: (Söke Çimento Sanayii T.A.Ş. Aydın)

20.10.1962 tarihinde 85 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Hemen akabinde 220 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılan kapasite ile halen faaliyette bulunmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir.

Tesis 500 ton/gün klinker kapasiteli, yarı kuru sistemle üretim yapan bir döner fırınla çalışmaktadır. İki adet 34 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

12- Trabzon Çimento Fabrikası: Trabzon Çimento Sanayii T.A.Ş.

24.4.1967 tarihinde 350 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu ve taraslı çimento üretmektedir.

Tesis, 1000 ton/gün kapasiteli (klinker) kuru sistemle çalışan bir döner fırınlıdır. Bir adet 60 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

13- Kars Çimento Fabrikası: Kars Çimento Sanayii T.A.Ş.

tarihinde 260 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir. Tesiste 760 ton/gün klinker kapasiteli, kuru sistemle çalışan bir döner fırın mevcuttur. Yakıt olarak Fuel-oil ve kömür karışımı kullanılmaktadır.

14- Mardin Çimento Fabrikası: (Mardin Çimento Sanayii T.A.Ş.)

tarihinde 550 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Kuru sistem ile çalışan tesiste bir adet döner fırın mevcuttur. Normal portland çimentosu üretmektedir. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

15- Ünye Çimento Fabrikası: (Ünye Çimento Sanayii T.A.Ş. Ordu)

tarihinde 600 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Normal portland çimentosu üreten tesiste kuru sistemle çalışan bir döner fırın vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

16- Van Çimento Fabrikası: Van Çimento Sanayii T.A.Ş.

13.3.1969 tarihinde 225 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir. Tesis, 650 ton/gün klinker kapasiteli yarı kuru sistemle çalışan bir döner fırın ile üretim yapmaktadır. Bir adet 50 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

17- Konya Çimento Fabrikası: Konya Çimento Sanayii T.A.Ş.

1963 yılında 180 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu ve beyaz çimento üretmektedir.

Tesis, bir adet yağ sistemle çalışan döner fırın ile üretim yapmaktadır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

- Kamu Kesimine Ait İşletmeler

1- Sivas Çimento Fabrikası: Sümerbank Sivas Çimento Sanayii T.A.Ş.

6.6.1943 yılında 90 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılan tesis, 1968 yılında 400 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılmış halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir.

Tesis, kuru sistemle çalışan 1350 ton/gün klinker kapasiteli iki döner fırınla üretim yapmaktadır. Dört adet 38 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Tesiste yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

2- Ankara Çimento Fabrikası: Ankara Çimento Sanayii T.A.Ş.

1926 yılında 15 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılan tesis, 1968 yılında 540 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir.

Tesis, kuru sistemle çalışan iki döner fırınla üretim yapmaktadır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

- Özel Kesime Ait İşletmeler

1- Darıca Çimento Fabrikası: (Arslan ve Eskihisar Müttehit Çimento ve Su Kireci Fabrikaları A.Ş.)

1912 yılında 40 bin ton/yıl kapasite ile açılan tesis 1969 yılında 500 bin ton/yıl kapasiteye çıkartılmıştır. Tesisin kuru sistemde çalışan 3 döner fırını vardır. Enerji olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

2- Baştaş Çimento Fabrikası: (Başkent Çimento ve Ticaret A.Ş.)

27.7.1970 tarihinde 520 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmakta olup, normal portland çimentosu üretmektedir. Tesisin 1500 ton/gün kapasiteli kuru sistemle çalışan bir döner fırını vardır. Üretimini bir adet 80 t/h kapasiteli çimento değirmeni ile yapmaktadır. Yakıt olarak fuel-oil ve kömür karışımı kullanılmaktadır.

3- Batı Anadolu Çimento Sanayii A.Ş. İzmir

Haziran 1969 yılında 450 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmakta olup, normal portland çimentosu üretmektedir. Tesiste 1300 ton/gün klinker kapasiteli ve kuru sistemle çalışan bir döner fırın bulunmaktadır. 2 adet 100 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

4- Bolu Çimento Fabrikası:

1974 tarihinde işletmeye açılan fabrikanın kuruluş kapasitesi 550 bin ton/yıl dır. Normal portland çimentosu üretmektedir.

Tesisin kuru sistemle çalışan bir döner fırını mevcuttur. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

5- Bursa Çimento Fabrikası:

31.1.1969 tarihinde 250 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılan tesis, halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmekte olup, kuru sistemle çalışan bir döner fırını vardır. Tesiste yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

6- Çimentaş Çimento Fabrikası: (İzmir Çimento Fabrikası T.A.Ş.)

1953 yılında 150 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılan tesis 1966 yılında 400 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Tesiste, iki adet kuru sistemle üretimde bulunan döner fırın vardır. 1 adet 28 ton/saat klinker kapasiteli çimento değirmeni ile üretim yapmaktadır. Yakıt olarak kömür kullanılmaktadır.

7- Eskişehir Çimento Fabrikası: (Eskişehir Çimento Fabrikası T.A.Ş.)

4.4.1957 tarihinde 150 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmekte dir. Tesiste bir adet yaş sistemde çalışan, 450 ton/gün klinker kapasiteli döner fırın mevcuttur. 1 adet 27 ton/saat kapasiteli çimento değirmeni ile üretim yapmaktadır. Yakıt olarak kömür kullanılmaktadır.

8- Kartal-Yunus Çimento Fabrikası: Anadolu Çimentoları T.A.Ş.)

1931 yılında 65 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. 1963 yılında 550 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılan fabrika halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir.

Tesiste 3 adet yaş sistemle, 1 adet kuru sistemle çalışan toplam dört adet fırın, 1555 t/h klinker gün kapasite ile çalışmaktadır. 4 adet 360 t/h kapasiteli çimento değirmeni vardır.

9- Nuh Çimento Fabrikası: (Nuh Çimento Sanayii T.A.Ş.)

Temmuz 1969 yılında 450 bin ton/yıl kapasite ile işletmeye açılmıştır. Halen bu kapasite ile çalışmaktadır. Normal portland çimentosu üretmektedir. Tesiste 1200 ton/gün klinker kapasiteli döner fırın kuru sistemle çalışmaktadır. Bir adet 8 ton/saat kapasiteli çimento fırını ile üretim yapmaktadır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

10- Zeytinburnu Çimento Fabrikası: (Türk Çimentosu ve Kireci A.Ş.)

1931 yılında 65 bin ton/yıl kapasite ile kurulan tesis daha sonra yapılan ilavelerle 550 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılmıştır. Yaş sistemle çalışan iki adet döner fırını mevcuttur. Tesiste yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır. Ancak bugün faaliyetinin büyük bir kısmını durdurmuştur.

11- Akçimento: Akçimento Ticaret A.Ş.

29.3.1965 tarihinde işletmeye açılan tesisin kuruluş kapasitesi 450 bin ton/yıl dır. Daha sonra yapılan ilavelerle 550 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılmıştır. Bugün 900 bin ton/yıl kapasite ile çalışmaktadır. Tesiste herbiri 1270 ton/gün klinker kapasiteli kuru sistemle çalışan iki döner fırın vardır. İki adet 80 ton/saat kapasiteli çimento değirmeni ile üretim yapmaktadır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

12- Göлтаş: Göller Bölgesi Çimento Sanayii ve Ticaret A.Ş.)

tarihinde işletmeye açılan fabrikanın kuruluş kapasitesi 600 bin ton/yıldır. Normal portland çimentosu üretmektedir. Tesis 1700 ton/gün klinker kapasiteli bir adet döner fırınla üretim yapmaktadır. İki adet 110 ton/saat kapasiteli çimento değirmeni vardır. Yakıt olarak fuel-oil kullanılmaktadır.

1913-1950 GİMMENTO İŞLETMELEERİ

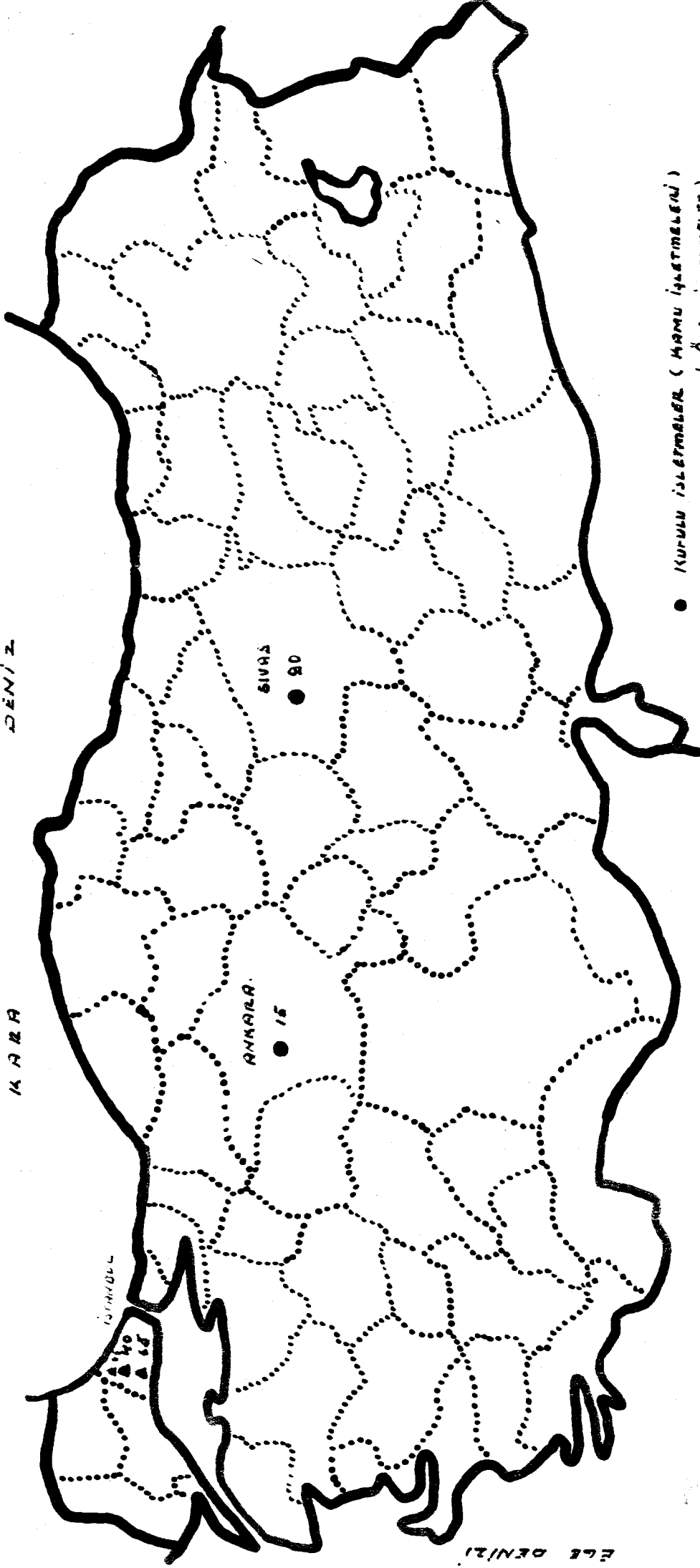
KARA DENİZ

ANKARA

SİVAS 90

15

İSTANBUL

- KURULU İŞLETMELER (KAMU İŞLETMELEERİ)
- ▲ " " (ÖZEL İŞLETMELER)

(MARRSİTİS UNİON)

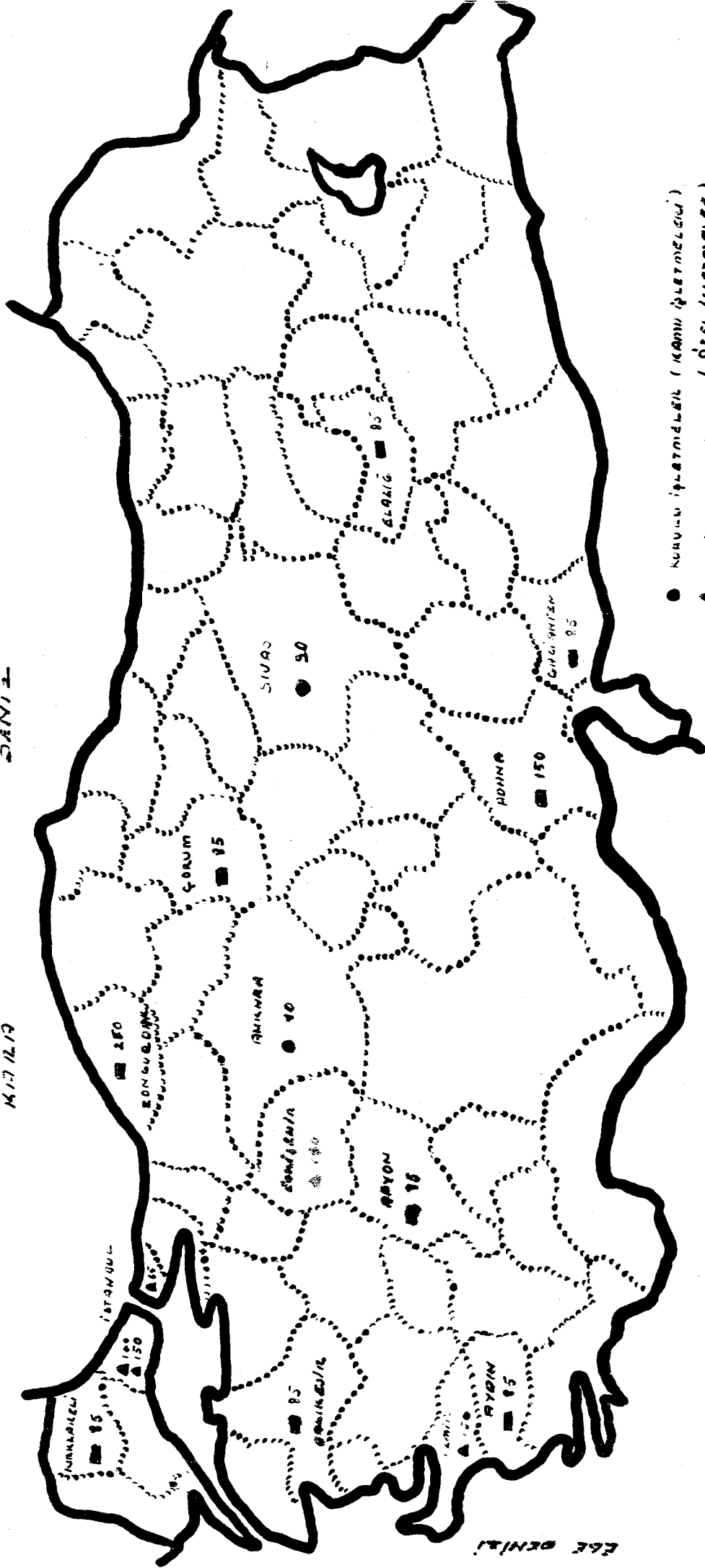
EĞ AK DENİZ

EĞ DENİZİ

1960 - 1962 GIMBANTO JAWA BARU

DANIZ

KITILIA

- KURUNG IPLETMELEU (KAWU IPLETMELEU)
- ▲ " " (DEEL / IPLETMELEU)
- T.C.B.P.S.U.S. (T.C.B.P.S.U.S. CATAKIK, ANINDA HUT)

(KARNITE DINTON)

AK DANIZ

EGE DENIA

1963-1972 ÇİMENTO İŞLETMELERİ

KARA

DENİZ

- KURULU İŞLETMELER (KONU İŞLETMELERİ)
- ▲ " " (DİĞER İŞLETMELER)
- " " (T.C.S.B. ve BAĞLIKALARI)

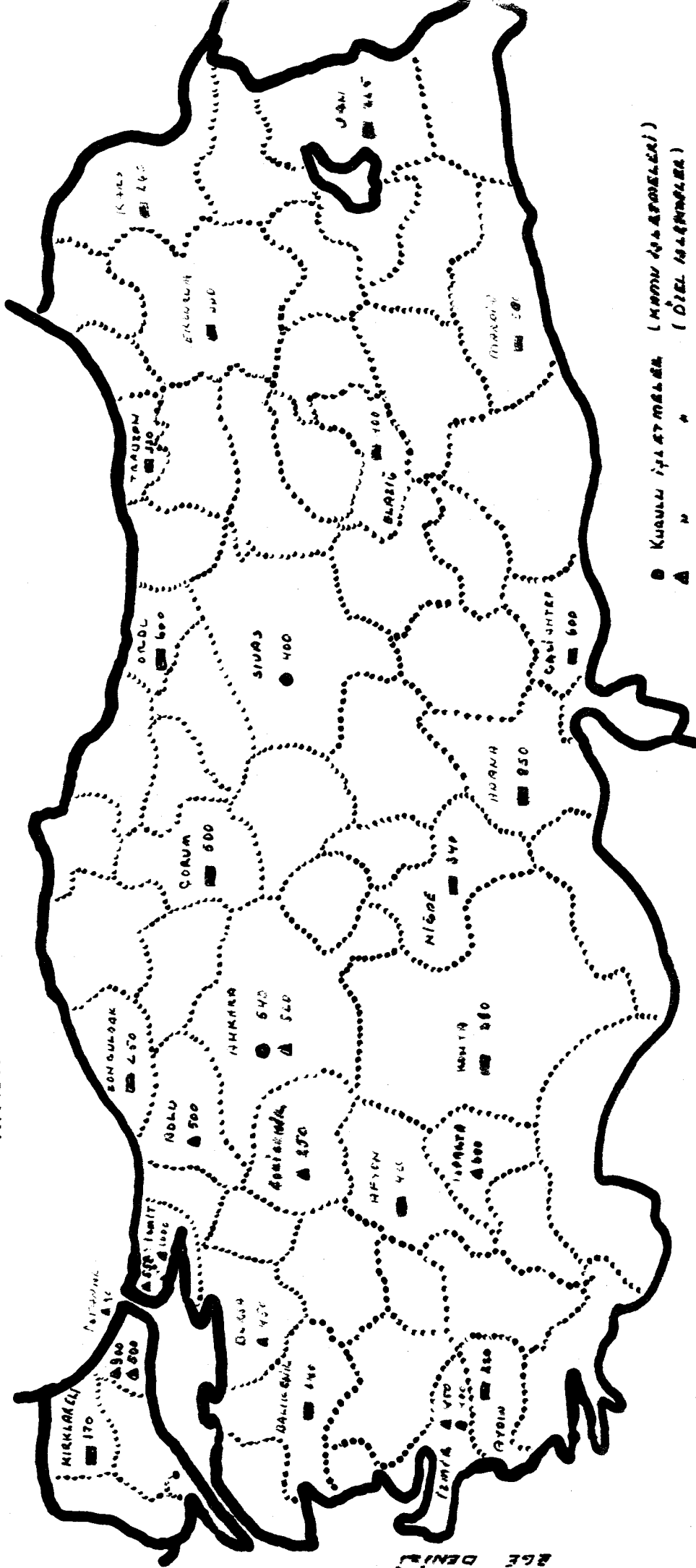
AK DENİZ

(KARŞIYE SİTOM)

1972 den GÜNÜMÜŞE ÇİMENTO İZLEMLERİ

KARDA

DENİZ

AK DENİZ

- KUALULU İZLEMLER (KARDAĞ İZLEMLERİ)
 - ▲ " " (DİĞER İZLEMLER)
 - " " (T.C. S. M. S. İ. D. İZLEMLERİ)
- (KARDAĞ İZLEMLERİ)

AGE DENİZ

C- KAPASİTELER

1- Genel Durum

Türkiye çimento sanayiinin yapısal durumunun incelenmesi, işletme sayısı kurulu kapasite, fırın sayısı ve kapasite kullanma oranları yönünden yapılabilir. Zira, sanayinin teknolojik özelliği, yapılacak bu kapasite etüdünde çeşitli değişkenleri ortaya çıkarmaktadır.

Örneğin bugün Türkiye'de uygulanan çimento sanayii teknolojisi, üretim süreçlerinin yaş ve kuru usulde olmak üzere ayrı karakterde işlemleri gerektirdiği gibi her iki usulün karışmasından oluşan karma sistemlerde uygulamada görülmektedir. Ayrıca işletmelerin kapasiteleri ve kapasite produktiviteleri de gerek sistem ve gerekse işletmede bulunan fırın sayısına göre değişik oranlarda gerçekleşmektedir.

Aynı toplam kapasiteli tek ve çok sayıda fırınlara sahip iki ayrı işletmenin ekonomik verimlilikleri değişik şekilde oluşmaktadır. Şöyleki, 200 ton/yıl kapasiteli bir işletmenin ekonomik verimliliği, herbiri 100 ton/yıl kapasiteli iki fırına sahip bir işletmenin ekonomik verimliliğinden çok daha fazla olarak tezahür etmektedir. Fırın hacmi arttıkça kapasite büyümekte ve işletme daha rantabl olmaktadır.

Türkiye çimento sanayiinde üretimde olan fabrikaların fırın kapasitelerinin kronolojik gelişmesi incelendiğinde:

1920 yılında	40 bin ton/yıl
1950 yılında	200 bin ton/yıl
1967 yılında	7463 bin ton/yıl
1972 yılında	9748 bin ton/yıl

gibi bir gelişme görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda üretim süreç şekillerine göre, Birinci ve İkinci Plan Dönemlerinde toplam kurulu fırın sayıları verilmektedir.

TABLO K 1

Devreler itibariyle sektörlere göre	Üretim Şekli		
	Yaş	Kuru	Yarı Kuru
1963-1967			
Kamu kuruluşu	2	2	-
T.Ç.S.A.Ş.	5	6	4
Özel Sektör	7	2	-
Toplam	14	10	4
1968-1972			
Kamu kuruluşu	-	4	-
T.Ç.S.A.Ş.	3	15	5
Özel Sektör	6	14	-
Toplam	9	33	5

Aynı devrelerde toplam kurulu fırın kapasiteleri ise şu şekildedir.

TABLO K 2

Devreler itibariyle sektörlere göre	Devre başı	Devre sonu
Kamu kuruluşu	330	730
T.Ç.S.A.Ş.	1375	2605
Özel sektör	1390	1640
Toplam	3095	4975
1968-1972		
Kamu kuruluşu	730	940
T.Ç.S.A.Ş.	2855	4225
Özel sektör	1640	3480
Toplam	5225	8645

Kaynak: T.Ç.S.A.Ş. raporları, D.P.T. Çimento araştırması Belge I,
CM,B,D. Bültenlerinden derlenmiştir.

Yukardaki tablolar incelendiğinde, Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde % 60,74 lık bir kapasite artışının gerçekleştiğini görürüz. Buna karşılık aynı dönemde klinker üretimi aşağıdaki tablo K 4 de görüleceği üzere 2647,2 bin ton/yıldan 3978,7 bin ton/yıl a yükselerek % 50,3 luk bir artış göstermiştir. Bu sonuçta birinci plan döneminde fabrikaların atıl kapasite ile çalıştıkları gerçeğini ortaya koymaktadır.

İkinci beş yıllık plan döneminde, 1968-1972 devresindeki % 65,45 lik kapasite artışına karşılık, 4614,3 bin ton/yıl dan 8345,5 bin ton/yıl a çıkan fiili klinker üretimi % 80,86 lık bir üretim artışı göstermiştir. Bu dönemde gerçekleşen kapasite ve fiili üretim artışı işletmelerin, bir evvelki devreye göre daha rantabl bir çalışma temposunda olduklarını göstermektedir. Genel olarak, yine bu dönemde bir atıl kapasite kullanımı durumundan bahsedilirse de gerek teknolojik gelişme gerek ihracat imkanlarının belirmesi, bu arada orta doğu ülkelerine yapılan ihracat bu atıl kapasiteyi bir ölçüde azaltmak imkanını sağlamış dolayısıyla de hem produktivite hemde rantabilite artışı sağlanmıştır.

Bu kapasite kullanım oranının artışında bir diğer etken faktör de, ikinci plan döneminde yatırımların hızlanması ve en önemli yatırım ara malı olan çimento tüketiminin artmasıdır.

Yatırımların özellikle inşaat sektörü üzerindeki bir müharrik baskısı çimento tüketimini arttırarak atıl kapasitenin değerlendirilmesi imkanını sağlamıştır. Çimento sanayiinin yapısal durumu incelenirken gördüğümüz kapasite gelişmesinin yanı sıra çimento üretiminden gelişmesinin, kapasite gelişmesine kıyasla daha hızlı bir seyir gösterdiğiidir. Bu da zaten mevcut bulunan atıl kapasitenin değerlendirilmesi sonunda doğal bir gerçek olarak belirmektedir.

2- Klinker Kapasitesi

Aşağıdaki tablolarda, Türkiye çimento sanayiinin fabrikalar itibariyle kapasite durumları, fiili üretimleri verilmiş ve kapasite kullanma oranları hesaplanmıştır.

TABLO K 3
TÜRKİYE ÇİMENTO ENDÜSTRİSİ KLİNKER KAPASİTESİ

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Adana	150	150	450	450	450	450	450	450	450	450	850	850	850
Afyon	85	85	170	170	170	420	420	420	420	420	420	420	420
Aşkale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	330	330	330	330
Balıkesir	125	125	125	125	125	125	125	125	125	125	125	125	125
Bartın	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250
Çorum	85	85	85	85	85	85	500	500	500	500	500	500	500
Elazığ	85	85	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Gaziantep	85	85	200	200	200	200	200	600	600	600	600	600	600
Niğde	-	115	115	115	115	115	115	115	115	115	115	115	340
Pınarhisar	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120	170
Söke	210	210	210	210	210	210	210	210	210	210	210	210	210
Trabzon	-	-	-	-	300	100	300	300	300	300	330	330	330
Van	-	-	-	-	-	-	225	225	225	225	225	225	225
Konya	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	280
Kars	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	260
Mardin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	530
Ünye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	500	500
Toplam	1375	1490	2305	2305	2605	2855	3495	3895	3895	4225	4255	4755	5380
Sivas	190	190	190	190	190	190	400	400	400	400	400	400	400
Ankara	140	140	140	140	540	540	540	540	540	540	540	540	540
	330	330	330	330	780	730	940	940	940	940	940	940	940
Akçimento	-	-	-	-	-	-	-	450	900	900	900	900	900
Darıca	300	300	300	300	300	300	500	500	500	500	500	500	500
Bastaş	-	-	-	-	-	-	-	-	520	520	520	520	520
Batı Anadolu	-	-	-	-	-	-	420	420	420	420	420	420	420
Bolu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	500	500
Bursa	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	250	450
Çimentaş	150	200	200	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Eskişehir	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	250
Kartal	300	300	300	300	300	300	550	550	550	550	550	550	550
Nuh	-	-	-	-	-	-	150	450	450	450	450	850	1000
Zeytinburnu	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	90
Göлтаş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	600	600	600
Toplam	1390	1440	1440	1640	1640	1640	2660	2960	3480	3480	4080	4980	5300

Genel Toplam 3095 3260 4075 4275 4975 5225 7095 7795 8315 8645 10575 11975 11975

Kaynak: C.M.B.B.'leri, T.C.S.A.Ş. raporları, D.P.T. Çimento Araştırması Belge I den derlenmiştir.

TABLO K 4

TÜRKİYE ÇİMENTO ENDÜSTRİSİNİN 1963-1972 DÖNEMİ FİLİ KLİNKER ÜRETİMİ

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Adana	187.4	190.8	190.1	404.7	440.5	420.8	388.3	394.7	414.2	569.4
Afyon	118.8	120.2	99.7	173.6	171.4	334.4	374.1	391.8	366.2	384.3
Aşkale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	188.5
Balıkesir	99.4	114.4	106.3	103.5	119.0	120.1	125.7	144.5	118.6	121.1
Bartın	191.1	199.6	209.1	222.1	221.2	205.6	213.4	236.9	236.0	221.3
Çorum	128.7	130.0	134.3	135.3	131.5	138.1	237.3	242.7	362.6	386.1
Elazığ	111.3	95.7	163.3	336.4	277.5	351.7	386.0	342.3	368.5	279.7
Gaziantep	129.1	127.7	124.0	155.6	193.4	210.4	235.9	243.3	367.8	510.2
Niğde	-	81.5	109.8	114.7	121.6	125.5	117.1	116.9	107.0	112.6
Pınarhisar	118.1	124.6	114.2	118.0	110.2	120.0	120.7	122.5	104.2	107.7
Söke	103.9	120.0	94.0	191.4	198.2	206.8	235.9	252.7	186.6	205.0
Trabzon	-	-	-	-	147.0	248.0	297.0	245.5	233.0	274.3
Van	-	-	-	-	-	-	154.8	130.2	156.4	123.5
Konya	52.5	130.4	169.3	168.8	192.5	190.4	199.5	227.4	184.0	193.7
Kars	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mardin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ünye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İskenderun	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	1240.3	1434.9	1514.1	2124.1	2319.0	2671.8	3085.7	3091.4	3205.1	3677.4
Sivas	171.0	225.1	205.1	219.2	110.9	222.8	312.4	234.8	231.6	293.0
Ankara	131.7	134.9	168.5	174.8	201.4	454.5	480.5	409.8	376.1	394.5
	308.7	360.0	373.6	394.0	312.3	677.3	792.9	644.6	607.7	687.5
Akçimento	-	-	-	-	-	-	301.5	400.4	733.9	835.8
Darıca	309.6	292.2	290.0	313.0	319.6	204.1	340.2	433.0	442.3	444.5
Bastaş	-	-	-	-	-	-	-	33.7	257.3	313.7
Batı Anadolu	-	-	-	-	-	-	247.4	318.4	396.1	409.3
Bolu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bursa	-	-	-	-	-	-	248.4	269.8	273.4	267.2
Çimentaş	152.2	134.2	183.7	177.1	324.7	340.2	362.2	327.6	366.8	350.8
Eskişehir	182.6	145.4	181.0	173.9	155.0	170.3	189.9	176.8	179.0	182.7
Kartal	269.7	280.6	276.8	306.6	319.0	308.9	438.8	398.5	473.7	520.2
Nuh	-	-	-	-	-	-	176.0	451.2	427.2	437.5
Zeytinburnu	184.1	202.2	190.0	222.2	229.1	241.7	232.3	282.2	212.3	218.9
Göltaş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çimsa-Mersin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Muğla	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1098.2	1054.6	1121.5	1192.8	1347.4	1265.2	2536.7	3091.6	3762.0	3980.6
Genel Toplam	2647.2	2849.5	3009.2	3710.9	3978.7	4614.3	6415.3	6827.6	7574.8	8345.5

Kaynak: Fabrikaların, Ç.M.B.'ne verdikleri üretim rakamlarından derlenmiştir.

TABLO K 5
(BİN TON)

Fabri- kalar	1 9 6 3 - 1 9 6 7						1 9 6 8 - 1 9 7 2					
	Devre Başı			Devre Sonu			Devre Başı			Devre Sonu		
	Üretim	Kapa- site	Kul- lanma Oranı %	Üretim	Kapa- site	Kul- lanma Oranı %	Üretim	Kapa- site	Kul- lanma Oranı %	Üretim	Kapa- site	Kul- lanma Oranı %
Kamu Sektörü	308,7	330	93,54	312,3	730*	42,78	677,3	730	92,78	687,5	940	73,14
T.Ç.S.A.Ş.	1240,3	1375	90,20	2319,0	2605	89,02	2671,8	2855	93,58	3677,4	4225	87,03
Özel Sektör	1098,2	1390	79	1347,4	1640	82,15	1265,2	1640	77,14	3980,6	3480	114,38
Toplam	2647,2	3095	85,53	3978,7	4975	79,97	4614,3	5225	88,31	8345,5	8645	96,53

* 1967 yılında kamu sektörüne ait Sivas ve Ankara fabrikalarında (Ankara) 400 bin/ton yıllık bir kapasite artışı olmasına rağmen bu kapasitenin üretime tesiri bir yıl sonra olacağından 1967 yılı kapasite kullanma oranında bir arizi düşüklük gözükmektedir.

Türkiye çimento sanayiindeki, kapasite kullanma oranları ise, birinci ve ikinci plan dönemlerinde devre başı ve devre sonu itibarıyla aşağıdaki şekilde gelişmiştir.

Buna göre ikinci plan döneminde toplam kapasite kullanma oranında büyük bir artış görülürse, burda en önemli etken faktör 1972 yılında gerçekleşen fiili çimento ihraç talebini karşılayabilmek için özel sektörün kapasitelerini zorlayarak super prodüksiyonda bulunmaları olmuştur.

Çimento sanayiinde maliyetlere büyük ölçüde tesir eden bir faktörde çimento sanayiindeki kapasite kullanma oranlarıdır. Zira çimento sanayiinde sabit maliyetler, toplam maliyetlerinin yaklaşık olarak % 40 ını teşkil etmektedir. Bu nedenle düşük kapasitede çalışan işletmelerin ürettikleri çimentonun ton başına maliyetleri yükselmektedir. Kapasite kullanma oranının artışı ton başına düşen sabit maliyetlerin dolayısıyla ton başına düşen birim maliyetlerin düşmesini sağlar.

Türk çimento sanayiinin kapasite kullanma oranları bilhassa üçüncü beş yıllık plan ve stratejisi döneminde büyük önem kazanmıştır. Bir yandan 1973 de dünya petrol fiyatlarında ortaya çıkan fiyat artışları, çimento maliyetlerinin ortalama yaklaşık % 36 sını teşkil eden yakıt ve enerji masraflarını yükseltirken en son 25 Şubat 1974 tarihinde ayarlanan çimento satış fiyatlarının iki yıldan beri değişmemesi buna mukabil çeşitli maliyet faktörlerinin fiyatlarının artması işletmeleri kapasite arttırımı ile maliyet düşürme yoluna sevk etmiştir. Nitekim 1972 yılında kapasite kullanma oranı % 96,53 e kadar çıkmıştır. Kapasite kullanımında iç talep sınırlı bir şekilde gelişirken atıl kapasitenin değerlendirilmesi sonucu kapasite kullanma oranının artmasından doğacak yurt içi talep fazlasının ihraç yoluna kanalizi gerekmektedir. Böylece çimento ihracatının,

- döviz kazandırıcı ve
- kapasite kullanma oranını arttırmak suretiyle maliyet düşürücü

bir karakter kazandığı ortaya çıkmaktadır.

Birinci ve ikinci plan dönemlerinde klinker itibariyle ortalama kapasite kullanma oranları aşağıdaki şekilde gelişmiştir.

	Birinci plan dönemi	İkinci plan dönemi
	%	%
Kamu sektörü	68,16	82,96
T.Ç.S.A.Ş.	89,61	90,31
Özel sektör	80,58	95,76

Buna göre kapasite kullanma oranları itibariyle çeşitli karakterdeki işletmeler arasında yapılacak bir incelemede, en yüksek kapasite kullanma oranının özel sektör fabrikalarında gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Kamu sektörüne ait Ankara ve Sivas fabrikalarının kapasite kullanma oranları ise gerek birinci gerek ikinci plan dönemlerinde en düşük seviyede kalmıştır. Buna da sebep kanımızca özel sektörün oldukça etkili bir pazarlama zihniyetine ve imkanına sahip olmasıyla, rekabet faktörünün özel sektör lehine çalışmasıdır. Önceki tabloların tetkikinden anlaşılacağı üzere üretilen çimento miktarındaki bir önceki devreye göre artış kapasite artışından fazla isede toplam kurulu kapasite, eksik kullanılmasına rağmen iç talebi karşıladığı gibi 1970 yılından sonra ihraç olanakları da sağlamıştır.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde, inşa olunan 5 yeni fabrika ve iki tevsi yatırımı ile 1972 sonunda gerçekleşen 8645 bin ton/yıllık fiili çimento kapasitesinin 1975 yılında 13.300 bin ton/yıl a ulaşması beklenmektedir.* Gerçekleşen 1975 yılı fiili kapasitesi ise öngörülen bu kapasiteyi az da olsa geçerek 13.500 bin ton/yıl olmuştur.

Kapasite önümüzdeki yıllardada artmaya devam edecektir. Yeni kapasite yaratılırken bölgesel talebin karşılanması göz önünde bulundurulmaktadır. Türkiye çimento sanayii A.Ş. nin planlama kurumunun yaptığı araştırmalar sonucu Türkiye zamanla değişme gösteren tüketim bölgelerine ayrılmıştır. Bölgelerin tetkikinde iki önemli faktör ortaya çıkmıştır, bunlar;

- Mevcut en ucuz ulaşım imkanlarından faydalanmak suretiyle, bir tüketim bölgesinin hangi üretim bölgesinden daha ucuza çimento temin edilebileceği,

* Ü.B.Y.K.P. s.453

- Yeni tesis kurulmasından ziyade tesislerin tevsi edilmesiyle tasarruf edilebilecek ilk yatırım tutarları,

1970 yılından önce gerçekleştirilen kapasite artışlarında, yukarıda ki kıstaslara yeterince önem verilmemiş ve tüketim yoğunluğuyla bağdaşmayacak yatırımlar yapılmıştır. Mesela, Trakya ve Marmara bölgesinde yaratılan 3.300.000 ton/yıllık çimento kapasitesi bu bölge tüketim miktarının çok üzerinde seyretmiştir. Ancak bundan sonraki yatırımların daha objektif kriterlere göre yapılacağı öngörülmektedir.

Çimento üretim kapasitesinin gelişmesinde üretimde kullanılan girdilerin çoğunun yerli olması ve de teknolojik teçhizatın büyük kısmının yerli yapılması nedeniyle büyük bir problem yoktur.

Halen 11.975 bin ton/yıl kapasiteye ulaşmış bulunan çimento sanayii kapasitesinin önümüzdeki devrelerde artarak 1980 yılında 19585 bin ton/yıla yaklaşık 20.000 bin ton/yıl a ulaşması beklenmektedir.

Aşağıdaki tablodanda anlaşılacağı üzere (K. 6) 1974-1980 arasındaki bu 7610 bin ton/yıl farkın 4225 bin ton/yıl lık kısmı kurulu olan tesislerin tevsi edilmesiyle ilave olacak kapasiteden, 3385 bin ton/yıl lık kısmında kurulmakta olan veya kurulması planlanmış kapasiteden oluşacaktır. Bu ilave kapasitenin sektörler itibariyle dağılımı ise şu şekilde olacaktır.

Kamu sektörü	-
T.Ç.S.A.Ş.	2460
Özel sektör	<u>5150</u>
	7610

Özel sektöre getirilecek toplam ilave kapasite 5300 bin ton/yıl olmakla beraber, 240 bin/ton/yıl kapasiteli Zeytinburnu fabrikası yılda 90 bin ton/yıl kapasite ile beyaz çimento imaline yönelmiş bulunduğundan hakiki kapasite artışı 5150 bin ton/yıl olmaktadır.

TABLO K 6

ÇİMENTO KAPASİTE GELİŞMESİ

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
	Kapa- site	Kapa- site	Kapa- site	Kapa- site	Kapa- site	Kapa- site	Kapa- site
Darıca	500	500	500	800	1000	1000	1000
Ankara	540	540	540	540	540	540	540
Zeytinburnu	240	90	90	90	90	90	90
Kartal	550	550	550	550	550	550	550
Sivas	400	400	400	400	400	400	400
İzmir(Çimentaş)	400	400	900	1000	1000	1000	1000
Eskişehir	150	250	4000	400	400	400	400
Adana	850	1050	1450	1450	1450	1450	1450
Afyon	420	420	420	420	420	420	420
Çorum	500	500	500	500	500	500	500
Pınarhisar	120	170	410	410	410	410	410
Balıkesir	125	125	415	415	415	415	415
Elazığ	400	400	400	400	400	400	400
Gaziantep	600	600	600	600	600	600	600
Bartın	250	250	250	250	250	250	250
Söke	210	210	210	210	210	210	210
Konya	180	280	600	600	600	600	600
Niğde	115	340	340	340	340	340	340
Trabzon	330	330	330	330	330	330	330
Bursa	250	450	500	500	500	500	500
Van	225	225	225	225	225	225	225
Akçimento	900	900	1400	1400	1400	1400	1400
İzmir(B.Anadolu)	420	520	870	870	870	870	870
Nuh	850	1050	850	850	850	850	850
Baştaş	520	520	520	520	520	520	520
Aşkale	330	330	330	330	330	330	330
Isparta(Göлтаş)	600	600	600	600	600	600	600
Bolu	500	500	500	500	500	500	500
Ünye	500	500	500	500	500	500	500
Toplam	11975	12950	15600	16000	16200	16200	16200
Kurulmakta olan Fabrikalar							
Mersin	-	300	1000	1000	1000	1000	1000
Kars	-	100	260	260	260	260	260
Mardin	-	150	550	550	550	550	550
İskenderun	-	-	250	375	375	375	375
Yozgat	-	-	-	500	500	500	500
Çanakale	-	-	-	-	700	700	700
Toplam	-	550	2060	2685	3385	3385	3385
Genel Toplam	11975	13500	17660	18685	19585	19585	19585

Kaynak: D.P.T. ve Türkiye Çimento Sanayii A.Ş.

3- Türkiye Çimento Sanayininin O.E.C.D ülkeleri ile Karşılaştırılması (29)

Türkiyede çimento üretimi halen, ikisi kamu sektörüne, onüçü Türkiye çimento sanayii A.Ş. ne, on dördüde özel sektöre ait olmak üzere yirmidokuz işletme tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye çimento sanayiinde kapasite 1965 yılından itibaren süratli bir artış göstermiş ve 1969 yılında Avrupa ülkeleri arasında en hızlı artışı gerçekleştirmiştir. 1963 yılında, Hollanda ile aynı, Avusturya, Belçika, İsveç, İsviçre ve Yunanistan'dan daha düşük olan kırılı kapasite 1969 yılında sayılan tüm ülkeler kapasitelerini geride bırakmıştır. Tablo K-7 de 1963-1974 yılları arasında OECD ülkelerindeki kurulu kapasite gelişmeleri gösterilmiştir. Tablo tetkik edildiğinde 1965 yılında Türkiyenin OECD ülkeleri arasındaki yerinin % 1,13 Avrupa ülkeleri arasındaki yerinin : 2,1 olduğu aynı oranların 1969 da % 2,2 ile % 3,97 ye çıktığı ve bu oranların 1974 yılında OECD itibariyle de % 4,78 ulaştığı müşahede edilir.

Buradaki etken faktörlerden bazıları:

- Maliyetleri düşürmek için kapasite arttırımına gidış,
- Orta doğu ülkelerine yapılan ihracatın artması,
- Yatırımların artması,
- Hayat standartlarının artması ile Anadoludaki kerpiç evlerin yerini tuğla ve harçlı binalara terketmesi,
- Hükümetin uyguladığı teşvik tedbirleri ile çimento sanayiine yeni yatırımların olması,

gibi faktörlerdir.

(29) Yazılarda klinker kapasitesi, O.E.C.D ülkeleri için verilen değerler, açıklamalar çimento üretimi olarak verilmiştir.

Ülkeler	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
AET Ülkeleri												
Batı Almanya	32.700	34.200	37.200	41.000	36.700	38.000	39.000	38.000	40.000	40.000	45.000	46.000
Belçika	7.415	7.415	7.415	7.415	7.500	7.500	7.500	7.500	7.500	7.500	7.500	8.000
Lüksemburg	200	300	300	460	460	460	460	460	460	460	460	460
Danimarka	1.825	1.825	2.100	2.100	2.600	3.000	3.000	3.000	3.200	3.200	3.200	3.400
Fransa	20.000	24.600	26.300	28.500	31.200	33.000	33.850	35.500	37.200	39.000	39.000	41.000
İrlanda	762	1.050	1.250	1.250	1.250	1.250	1.250	1.250	1.650	1.650	1.650	1.680
İtalya	24.750	26.300	29.500	30.700	31.500	33.800	34.600	36.600	41.200	38.200	38.900	40.900
Hollanda	2.650	2.900	3.480	3.480	3.810	4.066	3.900	3.900	4.000	4.220	4.570	5.220
B. Krallık	16.470	16.350	17.380	19.430	20.040	20.395	20.267	20.680	20.249	20.183	20.907	21.481
T O P L A M	106.772	114.940	124.925	134.335	135.060	141.471	143.827	146.890	155.459	154.413	161.187	168.141
Diğer Avrupa Ülkeleri												
Avusturya	4.169	4.215	4.250	4.467	5.294	5.337	5.339	6.154	6.170	6.665	7.405	7.525
İspanya	8.671	9.186	12.931	14.926	17.411	18.711	19.444	20.714	22.384	27.582	25.542	29.928
Finlandiya	-	-	-	-	-	-	2.150	2.150	2.150	2.450	2.450	3.000
Yunanistan	2.946	3.250	3.734	4.860	5.160	5.500	5.500	5.500	6.860	6.850	8.510	8.560
İzlanda	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105
Norveç	1.440	1.500	1.500	2.000	2.300	2.300	2.300	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500
Portekiz	1.950	1.950	1.910	2.160	2.410	2.426	2.426	2.476	2.976	3.276	3.376	3.376
İsveç	3.575	4.170	4.350	4.350	4.670	4.720	5.505	5.770	5.375	5.575	5.100	5.000
İsviçre	3.850	4.400	4.600	4.600	4.850	4.840	4.600	4.700	5.000	5.500	5.500	6.700
Türkiye	2.863	3.028	3.843	4.043	4.773	5.233	7.896	8.816	9.245	9.975	10.575	11.795
T O P L A M	29.569	31.804	37.223	41.511	46.973	49.172	55.265	58.885	62.765	70.478	71.063	78.489
Avrupa Ülkeleri Top,	136.341	146.744	162.148	175.846	182.033	190.643	199.092	205.775	218.244	224.891	232.250	246.630
Kanada	8.618	9.085	10.592	11.749	12.240	12.455	13.248	13.783	13.365	13.559	14.200	14.650
A.B.D.	71.269	71.780	72.150	73.315	73.997	75.190	77.407	74.202	74.747	74.900	75.460	79.600
Japonya	36.763	45.666	49.175	54.521	60.865	62.873	69.697	76.979	87.464	96.387	109.399	115.700
Avustralya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avrupa Dış Ülkeler Toplamı	116.650	126.531	131.917	139.585	147.102	150.518	160.352	164.964	175.573	184.846	199.059	209.950
OECD Toplamı	252.991	273.275	294.065	315.431	329.135	341.161	359.444	370.739	393.797	409.737	431.309	456.580

Kaynak: L'Industrie du ciment OECD yayınları.

TABLO K 7

1963-1974 OECD ÜLKELERİNDE KAPASİTE GELİŞMELERİ

D- ÜRETİM

Türkiye Çimento Sanayinin kuruluş yılı olan 1913 yılından bu güne kadar ki gelişmesine bakıldığında ilk çimento üretimine başlanıldığı yıldan 1924 yılına kadar olan dönem içinde % 26,44 lük bir ortalama artış hızına sahip olduğu, kuruluş dönemi olarak adlandırdığımız 1924-1950 yılları arasındaki devrede ortalama çimento artış hızının % 13,05 olduğu, gelişme devresi 1951-1962 yılları çimento üretim artışının % 16,26 lık bir hızla geliştiği, görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda (ü-1) bu devrelere ait üretim miktarları ve artış hızları verilmiştir.

TABLO (ü-1)

Üretim 1000 ton			Üretim 1000 ton			Üretim 1000 ton		
Yıllar	Üretim	% Artış hızı	Yıllar	Üretim	% Artış hızı	Yıllar	Üretim	% Artış hızı
1913	32,3	.	1933	143,0	8,33	1953	530,8	15,64
1914	37,0	14,55	1934	180,0	25,87	1954	703,3	32,49
1915	12,0	-67,56	1935	193,0	7,22	1955	819,3	16,49
1916	34,0	183,3	1936	193,0	-	1956	971,5	18,57
1917	32,0	5,88	1937	229,0	18,65	1957	1261,2	29,82
1918	34,5	7,81	1938	282,0	23,14	1958	1516,7	20,25
1919	34,5	-	1939	294,0	4,25	1959	1734,1	14,33
1920	26,0	-24,63	1940	268,8	-8,57	1960	2037,7	17,50
1921	22,0	-15,38	1941	272,2	1,26	1961	2035,9	-0,08
1922	18,0	-18,18	1942	178,0	-34,60	1962	2323,2	14,11
1923	12,5	-30,55	1943	168,9	-5,11			
1924	24,5	96,00	1944	286,5	69,62			
1925	29,8	21,63	1945	288,5	0,69			
1926	40,0	34,22	1946	323,2	12,02			
1927	41,4	3,5	1947	349,9	8,26			
1928	54,0	30,43	1948	344,9	-1,42			
1929	71,0	31,48	1949	375,5	8,87			
1930	104,0	46,47	1950	395,6	5,35			
1931	92,0	-11,53	1951	396,3	0,17			
1932	132,0	43,47	1952	459,0	15,82			

1963 yılında başlayan planlı kalkınma stratejisinin icabı olarak, beşer yıllık iki kalkınma döneminden oluşan 1963-1972 yılları arasındaki dönemde çimento üretimi yıllık ortalama artış hızının % 14,04 lük artışla seyrettiği görülür. Tezimizin ana unsurlarının inceleme devresi olarak kabul ettiğimiz bu devredeki fiili çimento üretim miktarları ve ortalama yıllık artış hızları aşağıdaki tablo (ü-2) de verilmiştir.

TABLO (Ü-2)

<u>Yıllar</u>	<u>1000 ton Üretim</u>	<u>% Artış hızı</u>
1963	2737,6	17,83
1964	2987,8	9,13
1965	3294,5	10,26
1966	3916,6	18,88
1967	4340,5	10,82
1968	4821,4	11,08
1969	5874,8	21,84
1970	6512,2	10,85
1971	7693,2	18,13
1972	8583,3	11,57

Tablo Ü-1 ve Ü-2 için kaynaklar: Özeken A.Ali TürkiyeÇimento sanayii İst.1942, C.M.B.Bültenleri, D.İ.Ü ve D.P.T yayınları, T.C.S.A.Ş rapor ve yayınlarından derlenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Aşağıdaki grafik Ü-1 de çimento sanayiimizin kuruluşundan 2. plan dönemi sonuna kadar ki üretim gelişmesi devreler halinde görülmektedir.

Yukarıdaki tablolar ve grafik tetkik edildiğinde bazı özel istisnai haller dışında, çimento fabrikalarının tam kapasiteye yakın bir oranda çalıştıkları göze çarpmaktadır. *

Fabrikaların, tevsi, tadil, arıza vs. gibi özel istisnai hallerle üretimi tatil etmelerinin dışında, yeni kapasite eklenmesi halinde bu yeni kapasiteye intibakın doğurduğu veya üretim proseslerinde ki gelişmeye bağlı değişmelerin doğurduğu zahiri kapasite/üretim düşüşleri de ortaya çıkmaktadır. Çimento sanayiinin 1963-1972 yılları arasında gösterdiği üretim gelişmesi 1970-1971 yıllarında büyük bir stok yığılmasına yol açmıştır. Ancak normal kapasite şartlarında üretimde bulunan işletmeler, 1971 yılındaki ekonomik kriz nedeniyle yatırımların yavaşlaması sonucu ve de çeşitli hükümetlerin uygulamaya koydukları teşvik tedbirlerinin çimento sanayiine de yansması nedeniyle özel sektörün bu sanayii dalına yatırım yapmaları sonucu ortaya çıkan yeni ek kapasitelerle üretim birden bire artarak o güne kadar normal bir gelişme temposunda seyreden tüketime bir hayli üstüne çıkmış neticede de işletmelerin çimento stokları büyük ölçüde artış göstermiştir.

* Kapasite kullanım oranları ayrıca kapasite bölümünde verilmiştir.

Stoklama politikasının ortaya çıkardığı türlü dezavantajlar karşısında işletmeler, daha fazla stoklarını şişirmemek için üretimlerini kurulu kapasitelerinin çok altında yapmaya başladıklarından, dolaylı olarak çimento maliyetlerinin artmasına neden olmuşlardır.

Bu dönemlerde çimento maliyetlerinin, kapasitenin eksik kullanılmasından ötürü artması, hükümetleri gerek elde bulunan stokları eritmek, gerek döviz kazancı sağlamak, gerekse kapasite kullanım oranını yükseltmek için ihracatı kolaylaştırıcı tedbirler almaya zorlamıştır.

Bu nedenle bilhassa başta orta doğu ülkeleri olmak üzere çimento ihracatı başlamış ve bu ihracatı ekonomik düzeyde bir takım rahatlamalar sağlamıştır. 1972-1973 döneminde enflasyon hızının artması halkın gayri menkul almasına doğru bir muharrik kuvvet olmuş ve inşaat sektörünün gelişmesi ile çimento satışları da artmaya başlamıştır. Ancak 13 Ekim 1973 genel seçimlerinden sonra ortaya çıkan hükümet buhranı, yatırımcıları yeni yatırım yapmakta tereddüde sevk etmiş dolayısıyla yatırımlarda bir duraklama görülmüş hatta başlamış olan yatırımların bitirilememesi durumu ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde yine hükümet buhranları nedeniyle en önemli yatırım saiki olan orta vadeli kredi müessesesini işlemez hale getirmesi ve Kıbrıs barış harekâtının kamu oyunda yarattığı tereddüt de yine yatırımları ters yönde etkilemiş ve sonuç olarak, çimento tüketimi ile büyük ölçüde direkt münasebeti bulunan yatırımların duraklaması, çimento tüketiminin duraklamasına sebep olmuştur.

İç tüketimin yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü duraklaması, çimento müstahsillerini ihraç imkânları aramaya sevk etmiştir.

1- Gelişme Eğilimi

Çimento üretimi geçmiş yıllarda gösterdiği gelişmeler esas alınarak yapılacak bir araştırmada, üretimin ileriki yıllarda gösterebileceği gelişmelerin tahmini yapılabilir.

- Zamanın fonksiyonu olarak cimento üretim tahmini:

Çimento üretiminin geçmiş yıllar itibarıyla tahminleri gerçekleşen fiili rakamlarına göre Türkiye'de yapılacak bir üretim tahmini için üç model uygulanmak suretiyle analiz edilecektir.

- Doğrusal model yardımı ile tahmin:

Türkiye çimento sanayisinin 1963-1972 yılları arasındaki gelişmesi (grafik...) incelendiğinde, zamana göre üretim rakamlarının doğrusal genel eğilim modeli:

$$y = at + b$$

şeklinde ifade edilir.

Bu modeli kurabilmek için 1963-1972 yılları arasında gerçekleşen fiili üretim miktarları alınarak aşağıdaki tablo derlenir.

TABLO (Ü-3)

Üretim tahmini:

t	Yıllar	Üretim	ty	t ²	y ²	t ³	t ⁴	t ² y
1	1963	2737,6	2,7376	1	7,4944	1	1	2,7376
2	1964	2987,8	5,9756	4	8,9269	8	16	11,9512
3	1965	3294,5	9,885	9	10,8537	27	81	29,6505
4	1966	3916,6	15,6664	16	15,3397	64	256	62,6656
5	1967	4340,5	21,7025	25	18,8399	125	625	108,5185
6	1968	4821,4	28,9284	36	23,2458	216	1296	173,5704
7	1969	5874,8	41,1236	49	34,5132	343	2401	287,8652
8	1970	6512,2	52,0976	64	42,4087	512	4096	416,7808
9	1971	7693,2	69,2388	81	59,1853	729	6561	623,1492
10	1972	8583,7	85,8370	100	73,6793	1000	10000	858,3700
55		50,7623	3331910	385	294,4869	3025	25333	2575279

-
 $\bar{t} = 5,5$
 $\bar{y} = 5,07623$

Bu tablo değerlerine göre doğrusal model,

$$y = at + b$$

olarak kabul edildiğine göre

$$a = \frac{\sum ty - n \bar{t} \bar{y}}{\sum t^2 - n \bar{t}^2} \quad \text{ve} \quad b = \bar{y} - a \bar{t}$$

olarak a ve b parametreleri hesaplandıktan sonra doğrusal üretim modeli

$$y = 0,6545 t + 1,4765$$

olarak bulunacaktır. Elde edilen bu doğrusal modele göre yapılan düzeltme işlemlerinden sonra aşağıdaki teorik neticeler elde edilecektir.

TABLO (İ-4)

<u>Gerçek Değerler(Y)</u>	<u>Tahmin Değerler(Y')</u>	<u>Y - Y'</u>	<u>(Y - Y')²</u>
2737,6	2131,0	606,6	367963,56
2987,8	2785,5	202,3	40925,29
3294,5	3440,0	-145,5	21170,25
3916,6	4094,5	-177,9	31648,41
4340,5	4749,0	-408,5	166872,25
4821,8	5403,5	-582,1	338840,41
5874,8	6058,0	-183,2	33562,24
6512,2	6712,5	-200,3	40120,09
7693,2	7367,0	362,2	106406,44
8583,3	8021,5	562,2	316068,84
<u>50761,3</u>	<u>50762,5</u>		<u>1463577,78</u>

Buna göre, doğrusal model yardımıyla yapılan bir düzeltme işleminin standart sapması, (1)

$$s_1 = \sqrt{\frac{(Y - \bar{Y})^2}{n}}$$

$$s_1 = \sqrt{\frac{1463577,78}{10}}$$

$$s_1 = \sqrt{146357,778}$$

$$s_1 = 382,5673$$

olarak bulunur.

- Parabolik Model Yardımıyla Tahmin:

Çimento üretiminin zamanın bir fonksiyonu olarak yapılacak tahminde kullanılacak parabolik eğilim modeli,

$$y = at^2 + bt + c$$

şeklinde ifade edilir. Buna göre, modelde yer alan a, b ve c parametrelerinin hesaplanmasında kullanılacak denklemler ise,

$$\begin{aligned}\Sigma y &= a \Sigma t^2 + b \Sigma t + nc \\ \Sigma ty &= a \Sigma t^3 + b \Sigma t^2 + c \Sigma t \\ \Sigma t^2 y &= a \Sigma t^4 + b \Sigma t^3 + c \Sigma t^2\end{aligned}$$

şeklinde dir. Denklemlerdeki değerleri tablodaki değerlerle yerleştirdiğimizde a, b ve c parametreleri,

$$\begin{aligned}50,7623 &= 385 a + 55 b + 10 c \\ 333,1910 &= 3025 a + 385 b + 55 c \\ 2575,2590 &= 25333 a + 3025 b + 385 c\end{aligned}$$

denklemlerinin çözümü sonunda,

$$\begin{aligned}a &= 0,051 \\ b &= -0,0935 \\ c &= 3,6269\end{aligned}$$

olarak bulunur ve üretimin zamanın fonksiyonu olarak parabolik modeli ise,

$$y = 0,051 t^2 - 0,0935 t + 3,6269$$

olarak bulunur.

En uygun matematik modeli seçmek için yapılacak bir karşılaştırmaya dayanak olmak üzere parabolik modelin teorik sonuçları ile fiili sonuçları arasındaki farkların standart sapması ise;

TABLO (Ü-5)

Y Gerçek Değerler 1000 ton	Y' Tahmin Değerleri	Y - Y'	(Y - Y') ²
2737.6	3584.4	- 846.8	717070.24
2987.8	3643.9	- 656.1	430467.21
3294.5	3805.4	- 510.9	261018.81
3916.6	4070.1	- 153.5	23562.25
4340.5	4434.4	- 93.9	8817.21
4821.4	4901.9	- 80.5	6480.25
5874.8	5471.4	403.4	162731.56
6512.2	6142.9	369.3	136382.49
7693.2	6916.4	776.8	603418.24
<u>8583.3</u>	<u>7791.9</u>	791.8	<u>626947.24</u>
50.761.3	50762.7		2.976895.5

$$s_2 = \sqrt{\frac{2976895.5}{10}} =$$

$$s_2 = \sqrt{297689.55} =$$

$$s_2 = 545.6093$$

olarak bulunur.

- Üssel modele göre tahmin:

Üretimi zamanın fonksiyonu olarak kabul varsayımından hareketle yapılacak üçüncü model tipi üslü fonksiyon olup, bu modelin genel ifadesi,

$$y = a^t \cdot b$$

denklemini ile ifade edilir.

Bu fonksiyonun çözümü için, üslü ifadeyi doğrusal ifadeye çeviririz. Burada denkleminiz,

$$\log y = t \log a + \log b$$

şekline girecektir. Aynı ifadeyi,

$$v = t u + p$$

şeklinde yazabiliriz. Buna göre;

TABLO (Ü-6)

<u>V</u>	<u>t</u>	<u>vt</u>
0,437366	1	0,437366
0,475352	2	0,950704
0,51779	3	1,55337
0,592906	4	2,371624
0,63754	5	3,1877
0,683176	6	4,099056
0,768994	7	5,382958
0,813662	8	6,509296
0,886052	9	7,974468
0,933625	10	9,33625
<u>6,746463</u>	<u>55</u>	<u>41,802792</u>

$$\bar{t} = 5,5$$

$$\bar{v} = 0,674646$$

$$u = \frac{\sum vt - n \bar{v} \bar{t}}{\sum t^2 - n \bar{t}^2} \quad \text{ve} \quad p = \bar{v} - a \bar{t} \quad \text{olan}$$

u ve p parametrelerinin hesap ifadelerinden hareketle,

$$v = 0,05693 t + 0,361531$$

üslü ifade denkleminizi buluruz.

Üssel modele göre, zamanın fonksiyonu olarak üretimin matematik modeli olan yukarıdaki denklemden sayılara dönüşmek suretiyle bulunacak teorik üretim miktarlarıyla, fiili üretim miktarlarının farklarının standart hatası ise aşağıdaki TABLO Ü-7 den yararlanmak suretiyle,

TABLO (Ü-7)

(Y) 1000 ton Gerçek Değerler	(Y') Tahmin Değerleri	Y - Y'	(Y - Y') ²
2737.6	2621.3	116.6	13595.56
2987.8	2788.1	199.7	39880.09
3294.5	3406.5	-112.0	12544.00
3916.6	3883.7	32.9	1082.41
4340.5	4427.7	- 87.2	7603.84
4821.4	5047.8	-226.4	51256.96
5874.8	5755.0	119.8	14352.04
6512.2	6561.0	- 48.8	2381.44
7693.2	7480.0	213.2	45454.24
8583.3	8527.6	56.1	3147.21
50761.3	50.498.4		191297.79

$$s_3 = \sqrt{\frac{191297,79}{10}}$$

$$s_3 = \sqrt{19129,779}$$

$$s_3 = 138,3104$$

olarak bulunur.

- Zamanın fonksiyonu olarak yapılan üretim tahmin değerlendirmesi.

Çimento üretimini zamanın fonksiyonu olarak incelerken yapılan üç ayrı tip model çalışmasında teorik üretim miktarlarıyla fiili üretim miktarları arasındaki farkların standart sapmaları,

$$S_1 = 382.57$$

$$S_2 = 545.61$$

$$S_3 = 138.31$$

olarak hesaplanmıştır. Bu neticelere göre,

$$S_3 < S_2 < S_1$$

gerçeği ortaya çıktığına göre, çimento üretiminin, zamana göre üssel ifadeye uyan bir genel eğilim gösterdiği müşahade edilir. Buna göre, Türkiye çimento sanayiinin üretim modeli;

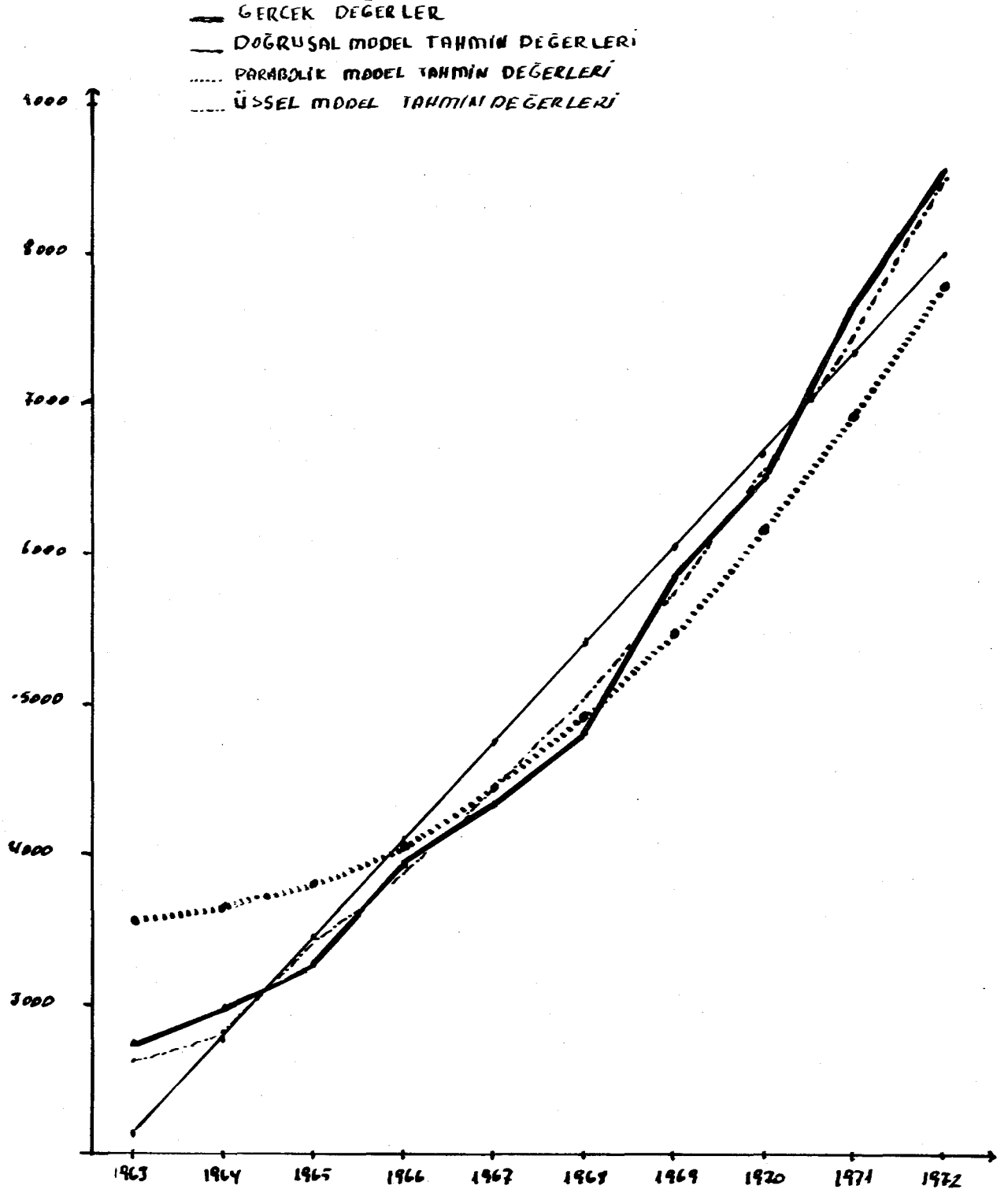
$$y = a^t \cdot b \quad \text{dir.}$$

Bu modele göre yapılacak bir tahmin sonunda üçüncü beş yıllık kalkınma planı devresi ve 1980 yılına kadar gerçekleşecek tahmini çimento üretimi;

Yıllar	Çimento üretimi (tahmini) 1000 ton
1972	-
1973	9722.5
1974	11083.8
1975	12636.2
1976	14407.0
1977	16424.0
1978	18724.3
1979	21347.1
1980	24900.2

olarak bulunur.

GRNFIK Ü 2

Yukarıdaki Grafik Ü-2 tetkik edildiğinde, üssel model tahmini çimento üretim miktarları grafiğinin, gerçek üretim değerleri grafiği ile uyum halinde olduğunu ve daha açık olarak, seçilen modeller tahmini üretim değerlerini karşılaştırma imkanı verdiği görülmektedir.

- Plan döneminde gerçekleşen artış hızına göre çimento üretim tahmini

Çimento üretiminin geçmiş yıllardaki gelişmesi, bir başka yönden; birinci ve ikinci plan dönemlerinde gerçekleşen ortalama çimento yıllık üretim artış hızına göre incelendiği takdirde, her iki plan dönemi ortalama artış hızının % 14,04 olduğu görülür. Bu çimento ortalama yıllık artış hızının, ilerdeki yıllarda da, geçmiş dönemdeki ortalama yıllık artış hızına göre artacağı varsayımı ile,

<u>Yıllar</u>	<u>Tahmini çimento üretimi 1000 ton</u>
1973	9724,8
1974	11090,2
1975	12647,2
1976	14422,8
1977	16447,7
1978	18756,9
1979	21390,4
1980	24393,5
1981	27818,3
1982	31724,0

Yukarıdaki, ortalama yıllık artış hızının aynı kalacağı varsayımı ile yapılan tahmin değerleri, üssel modele göre yapılan çimento üretimi tahmini değerlere çok yakın neticeler vermektedir. Bu suretle yaptığımız tahminler de üssel modelin benimsenmiş olmasındaki isabetlilik (standart sapmalar mukayesesinden başka) görülmektedir.

Öte yandan Ü.B.Y.K.P. da çimento sanayii ile ilgili olarak, çimento üretiminin bu plan döneminde sürekli % 8,9 luk bir artış göstereceği* öngörülmüştür. Oysa müşahedeler ve hesaplamalar sonucu ortaya çıkan gerçek, çimento üretimi genel eğiliminin $y = a^t \cdot b$ şeklinde bir modele bağlı olduğu şeklinde belirmiştir. Bu duruma göre çimento üretimi Ü.B.Y.K.P. ön öngörülen hedefi aşacak ve plan dönemi sonunda fiili stok ön görülen stok seviyesinden fazla olacaktır.

Zira Ü.B.Y.K.P. da % 8,9 luk artışla gerçekleşmesi beklenen çimento üretimi;

Yıllar	% 8,9 luk artış hızına göre çimento tahmini 1000 ton
1973	9286,5
1974	10113,0
1975	11013,0
1976	11993,1
1977	13060,5

şeklinde tahmin edilmiştir.

* Ü.B.Y.K.P. s.453

E- ÇİMENTO SANAYİNDE PRODÜKTİVİTE KONTROLÜ ÜZERİNDE BİR TEKLİF (1)

Çimento sanayinde prodüktivite artışı, prodüktivite gelişmelerini gösteren bir formül yardımıyla incelenebilir. Bu tür bir formül, bir yandan üretime eklenen değeri, diğer yandan da yatırımları ve işgücü miktarını kapsamına alır ve buralarda görülen değişiklikleri birbirine bağlar.

Bu değişkenler arasında kurulacak münasebet mümkün olduğu kadar doğru (précis) ve açık bir anlam taşımali ve hesaplanacağı devre zarfında zaafa uğramadan kendini muhafaza edebilmelidir. Nihayet böyle bir münasebet, aşağıdaki bazı şartları yerine getirebilmelidir.

a) Üretimdeki gelişme ile aynı istikamette değişme göstermelidir. Yani, üretim faktörlerinden biri azaldığı halde üretim sabit kalırsa veya aksine, üretim faktörleri sabit kaldığı halde üretim artarsa bu münasebet, artışı meydana çıkartacak kudrette olmalıdır. Zira azalan faktöre rağmen üretimin sabit kalması da faktörler sabit kaldığı halde üretimin çoğalması da bir gelişme, bir artma anlamı taşıyacağı açıktır.

b) Bu münasebet, teşebbüsün bünyesine uyumlu olmalıdır.

c) Basit bir form halinde gösterilebilmelidir.

d) Homojen olmalıdır.

e) Ve sonunda, mümkünse, işletmedeki prodüktivite artışının ortalama kıymetini aksettirebilecek mahiyette olmalıdır. Bu ortalama kıymet son bir kaç yıllık devre için hesaplanmış olmalıdır.

Görüldüğü gibi, bütün bu şartlar, formül seçimini çok dar bir şekilde sınırlamaktadır. Ve bu şartlara uygun ancak bir tek formül

(1) Prodüktivite Semineri 1969, Prodüktivite Derneği, Prof. F. Gülçür.

tipi tesis etmek mümkün olmaktadır. Buna göre:

$$1 + \frac{\Delta P}{P} : \text{Prodüktivite endeksini}$$

$$1 + \frac{\Delta(KD)}{KD} : \text{Katma değer endeksini}$$

$$1 + \frac{\Delta(TA)}{TA} : \text{Teknik amortisman endeksini}$$

$$1 + \frac{\Delta H}{H} : \text{İş gücü miktar endeksini}$$

Gösterdikleri kabul edilirse, bu endeksler arasında aşağıdaki münasebeti yazmak mümkündür:

$$1 + \frac{\Delta P}{P} = \frac{1 + \frac{\Delta(KD)}{KD}}{\left(1 + \frac{\Delta(TA)}{TA}\right)^u \times \left(1 + \frac{\Delta H}{H}\right)^v}$$

Burada endeksler, her devre için, bir evvelki devreye oranlar halinde alınmıştır. u ve v tayin edilmesi gereken sabit ve pozitif değerlerdir. Bu fonksiyon yukarıda belirtilen şartlardan ilk dördüne uymaktadır. Önemli olan aynı formülü 5. şarta da uydurmaktır.

Eğer, Δ ları, çok küçük değişmelerin göstergesi olarak kabul edersek, basit bir hesap zorlaması ile, yukarıdaki formül şu şekilde yazılabilir:

$$\frac{\Delta P}{P} = \frac{\Delta(KD)}{KD} - u \frac{\Delta(TA)}{TA} - v \frac{\Delta H}{H}$$

Bu formülü, daha da basit bir halde yazmak için prodüktivite endeksine 'K' katma değer endeksine 'z' teknik amortisman endeksi 'x' ve iş gücü

miktarı endeksine de 'y' dersek, formül:

$$K = z - uv - vy$$

eşitliği haline gelir.

Dikkat edilirse, bu ifadede K, z, x ve y değişkenleri arasında bir doğrusal ilişki bulunduğu göze çarpmaktadır.

Bu formülün kullanılabilmesi, değişkenlerdeki artışların sınırlı ve küçük çapta olduğu faraziyesine dayanır. Gerçekten pratikte bu değişken indekslerin belirli devrelerdeki (genellikle bir yıl) artışları büyük sayılmaz.

z, x ve y yi üç boyutlu bir sistemin koordinatları olarak kabul eder ve n yıl içindeki ortalama üretkenliği ele alırsak,

$$\sum_1^n \left(\frac{1}{n} \cdot \frac{\Delta P}{P} \right) = K_m \quad \text{ortalaması yazılabilir.}$$

Buna göre de formül:

$$K_m = z - ux - vy$$

şeklindedir.

Bu denklem üç boyutlu bir sistemde öyle bir düzey gösterir ki, o düzeyde K_m , n yıl zarfındaki ortalama üretkenlik artışını gösterir. Bu haliyle formül (5. nci şartı da yerine getirmiş olur.

Yukarıdaki açıklamalara göre: 1964-1971 yılları arasındaki değerler alındığında aşağıdaki tablo meydana getirilerek, 1. ve 2. plan dönemlerindeki ortalama üretkenlik artışı hesaplanabilir. Buna göre:

Her yılın bir evvelki yıla göre % artışı:

Yıllar	x Amortisman TL/yıl	y İşgücü faktörü	z Toplam katma değer
1964	8.06	3.87	2.77
1965	13.26	8.04	31.35
1966	-5.76	-9.81	23.04
1967	1.06	9.55	24.41
1968	2.59	8.45	5.91
1969	8.42	36.21	12.69
1970	22.71	17.51	3.38
1971	<u>-1.47</u>	<u>7.67</u>	<u>47.49</u>
Toplam	48.87	81.49	151.04
Ortalama	6.109	10.18	18.88

$$\Sigma x^2 = 870,58$$

$$\Sigma y^2 = 2015,03$$

$$\Sigma xy = 917,56$$

$$\Sigma xz = 692,66$$

$$\Sigma yz = 1202,73$$

$$u = \frac{\Sigma y^2 \Sigma xz - \Sigma xy \Sigma yz}{\Sigma x^2 \Sigma y^2 - (\Sigma xy)^2}$$

$$u = \frac{\Sigma x^2 \Sigma yz - \Sigma xy \Sigma xz}{\Sigma x^2 \Sigma y^2 - (\Sigma xy)^2}$$

formüllerinden hareketle,

$$u = \frac{(2015,03 \times 692,66) - (917,56 \times 1202,73)}{(870,58 \times 2015,03) - (917,56)^2}$$

$$u = \frac{1395730,67 - 1103576,93}{1754244,81 - 841916,35} = \frac{292153,74}{912328,46} = 0,32$$

$$v = \frac{(870,58 \times 1202,73) - (917,56 \times 692,66)}{912.328,46} =$$
$$= \frac{1047072,68 - 635557,10}{912328,46} = \frac{411515,58}{912328,46} = 0,45$$

Bu formüle göre de:

$$KM = 18,88 - (0,32 \times 6,109) - (0,45 \times 10,18) = 12,35$$

olarak bulunur.

Şu halde ilk iki plan döneminde ortalama prodüktivite artışı % 12,35 olarak gerçekleşmiştir.

- T.Ç.S. de Prodüktivite Analizi?

Türkiye Çimento sanayinde yapılacak bir prodüktivite araştırmasında özellikle çimento fabrikalarını oluşturan muhtelif daireleri fonksiyonları itibariyle incelemek gerekir.

Genellikle çimento fabrikalarında üretim altı ayrı dairede gerçekleşir. Bu daireler şu şekilde sınıflandırılırlar:

- 1- Kırıcı (konkasör)
- 2) Hammadde değirmeni,
- 3- Döner Fırın
- 4- Çimento değirmeni
- 5- Pakétleme
- 6- Diğer

Hemen hemen her çimento fabrikasında bulunan bu 6 dairenin işlemleri bir bütün olarak çimento üretim sürecini oluştururlar.

Çimento üretiminin, ana ve en esaslı maddesi, klinker olduğuna göre, yapılacak bir prodüktivite analizinin öncelikle bu daire üstünde yapılması uygundur. Nitekim klinker üreten kısım olan döner fırın, işletmenin en karakteristik bölümü olduğundan tüm işletme prodüktivitesi

döner fırın prodüktivitesine bağlı kalır.

Türkiye çimento sanayii prodüktivitesi bir bütün olarak incelendiği takdirde, analiz edilecek veriler klinker üretimi rakamlarıdır. Nitekim, 1963-1972 yılları arasındaki Türkiye çimento sanayiinin döner fırın itibarıyla prodüktivitesinin aşağıdaki şekilde bir gelişme gösterdiği müşahade edilir:

DÖNER FIRIN PRODÜKTÜVİTE TABLOSU

(1000 ton)	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Klinker üretimi	2647,2	2849,5	3009,2	3710,9	3978,7	4614,3	6415,3	6827,6	7574,8	8345,5
İşletme	3095	3260	9075	4275	4975	5225	7095	7795	8315	8645
	85,53	87,41	73,85	84,40	79,97	88,31	30,42	87,46	91,10	96,54
Ton-gün	9,45	10,18	10,75	13,25	14,21	16,48	22,91	24,38	27,05	29,80
Fabrika	17	18	18	18	19	19	24	25	25	26
İş saati	114240	120960	120960	120960	127680	127680	127680	168000	168000	174720
Üretim ton/saat	23,17	23,56	24,88	30,68	31,16	36,14	39,78	40,64	45,09	47,77
Pro. indexi	100	1,017	1,074	1,324	1,345	1,560	1,717	1,754	1,946	2,061
Artış yüzdesi	-	0,017	0,056	0,233	0,016	0,159	0,100	0,022	0,109	0,059

Yukarıdaki tablo hesaplamalarında:

Çimento fabrikalarının yılda 280 gün/yıl çalıştıkları esas olarak alınmış olup, her iş gün 3 vardiya üzerinden 24 saat çalışma süresi olarak hesaplanmıştır.

Çimento fabrikalarının resmi tatil günleri haricinde bakım ve onarım için gerekli zamanları, işletmelere göre değişik şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim konkasör ve döner fırınların egzantirik tertibatında yer alan rulmanların aşırı tozdan kirlenmeleri ve de gres yağı ile karışmaları sonucu rulmanlar çalışamaz duruma gelmekte ve sonuç olarak da yedek parça beklemekten ötürü önceden hesaplanamayan bekleme aksaklıkları ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle ortalama olarak 280 gün/yıl iş gücü olarak alınmıştır.

- Tablonun Analizi:

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, 1963-1972 yılları arasındaki prodüktivite her geçen yıl artan bir seyir göstermektedir.

Ancak dikkati çeken husus yıllık fiili üretim/saat itibarıyla gelişen üretimin on yıl süreyle artış göstermesine rağmen yeni fabrikalar işletmeye açıldıkları yıllarda bu artışın azaldığıdır.

Buna göre aşağıdaki şekilde bir araştırma yapıldığı takdirde,

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Kapasite artışı	-	0,053	0,25	0,049	0,164	0,050	0,358	0,099	0,067	0,040
Ortalama Kapasite 1000 ton	182,06	181,11	226,39	237,5	261,84	275,00	295,625	311,8	332,6	332,5
Ortalama Kapasite Artış % si	-	-0,52	25	4,90	10,25	5,02	7,5	5,77	6,67	-0,03

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere 1965-1971 yılları arasında kapasite değişik yüzdelere artmaktadır. Buna göre aynı yıllarda gerçekleşen klinker üretimi ile kapasite arasındaki uygunluk bir korelasyonla ölçülebilir.

Şöyle ki:

Yıllar	Üretim(x)	Kapasite (y)	xy	x ²	y ²
1965	24,88	226,89	5632,5832	619,0144	51252,432
1966	30,68	237,5	7286,5000	941,2624	56406,250
1967	31,16	261,84	8158,9344	970,9456	68560,185
1968	36,14	275,00	9938,5000	1306,0996	75625,000
1969	39,78	295,625	11759,9620	1582,4484	87394,140
1970	40,64	311,800	12671,5520	1651,6096	97219,240
1971	45,09	332,600	14996,9340	2033,1081	110622,760
	248,37	1940,75	70444,965	9104,4881	547080, -

$$a_1 = \frac{\sum xy - n \bar{x} \bar{y}}{\sum x^2 - n \bar{x}^2} = \frac{70444,965 - 68860,527}{9104,4881 - 8812,5879} = \frac{1584,438}{291,9802}$$

$$a_1 = 5,4265$$

$$a_2 = \frac{1584,438}{-547080 - 538075,65} = \frac{1584,438}{9004,35}$$

$$a_2 = 0,1759$$

$$r = \sqrt{a_1 \cdot a_2} = \sqrt{0,954371} = 0,977$$

Türkiye çimento sanayinin 1963-1972 yılları arası klinker üretimi ile istihdam edilen işçi sayıları aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Klinker Üretimi 1000 ton	2647,2	2849,5	3009,2	3710,9	3978,7	4614,3	6415,3	6827,6	7574,8	8345,5
İşçi Sayısı	6617	6448	6718	6856	7100	8303	8452	8535	9661	10124

Buna göre aynı dönemde emek produktivitesi olarak

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Emek Produktivitesi Ton/işçi	400	442	448	541	560	556	628	800	784	824
Produktivite artışı %si	-	10,5	1,35	20,76	3,51	-0,71	12,95	27,39	-2,00	5,10

Şeklinde bir gelişme gerçekleşmiştir.

Bu neticelere göre,

1965-1971 yılları arasındaki ortalama kapasite ile yine aynı yıllarda gerçekleşen fiili üretimin ton/saat arasında % 97,7 lik bir bağıllık mevcuttur.

Bu sonuca göre, 1967 yılındaki yatırımların ve dolayısıyla kapasitenin artmasına karşılık fiili üretimin aynı hızda artmamasına sebep olarak işletmeye açılan fabrikaların tam produktüviteyi elde edememesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

T.Ç.S. İşletmelerin 1965 yılında % 25 lik bir kapasite artışına girmelerine rağmen aynı yılki produktüvite artışı % 5,6 olarak gerçekleşmiştir. Buna mukabil 1965 yılındaki % 4,9 luk kapasite artışına karşılık produktüvite artışı % 23,3 olarak görülmektedir. Bu farklılığın nedeni ise produktüvite artışının kapasite artışının yapıldığı yılın erresi yıl elde edilmesidir.

Yani diğer bir ifadeyle, işletme kapasite artışına geçtikten bir yıl sonra üretiminde dolayısıyla produktüvitesinde artışı sağlanmaktadır. 1963-1972 yılında Türkiye Çimento Sanayisi'nin klinker üretimi yönünden, emek produktüvitesi 1963 ve 1971 yılları hariç bir emek produktüvitesi artışı görülmektedir.

1967 ve 1970 yıllarında birer fabrikanın ek olarak üretime geçmesi ve 1970 yılındaki ekonomik kriz ve yatırımların menfi yönde etkilemesi sonucu produktüvite bir sonraki yılı menfi şekilde etkilemiştir.

Yukarıda incelenen produktüvite hesaplamalarına göre, T.Ç. S. de imalat yönünden bir prodüksiyon artışı görülmekteyse de, emek produktüvitesi için aynı şey söylenemez.

Sanayinin üretim artışı artan bir yüzdeyle gelişmekte iken muhtelif yıllardaki emek produktüvitesinde oynaklıklar göze çarpmaktadır. Bu oynaklıkların ve menfi yöndeki produktüvite gelişmenin en belirgin sebebi tüm ekonomiye ilişkin istihdam sorunudur.

Bölgesel istihdam sorunlarının işletmelere yansması sonunda bu kriz belirli bir ölçüde çimento sanayiini de etkilemiş bulunmaktadır.

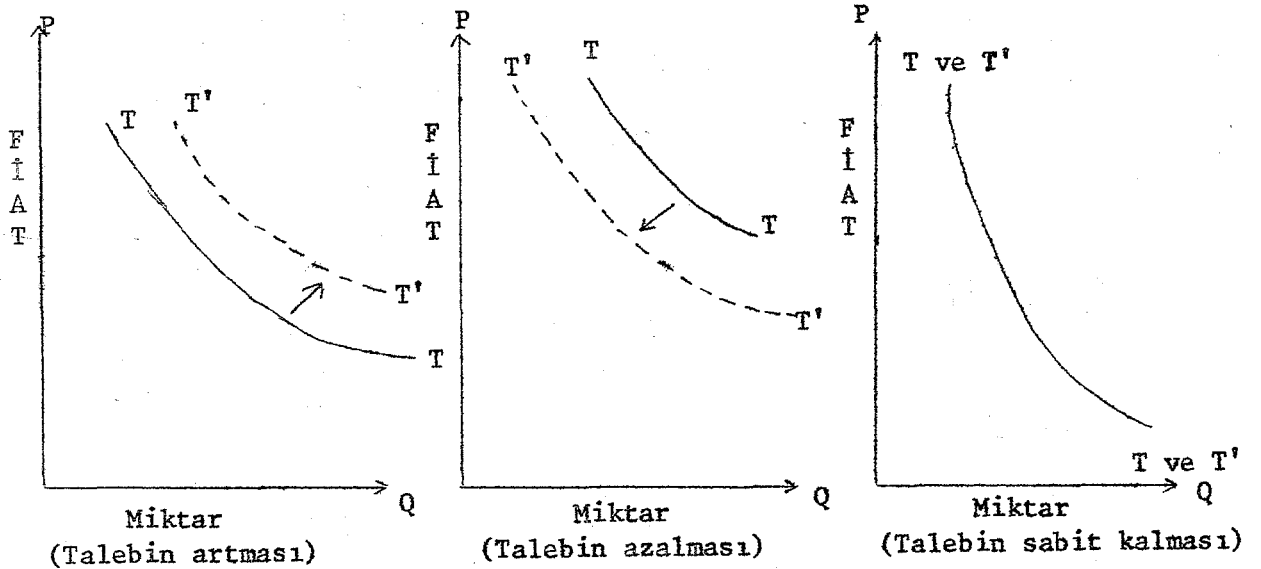
Sonuç olarak, Türkiye Çimento Sanayiinde emek yönünden gelişen bir produktüviteden söz edilemez.

F- TALEP TAHMİNİ

1- Kavram

Belli bir zaman dönemi içerisinde bir veya birçok kimseler çeşitli ihtiyaçlardan dolayı belli bir mal veya mallar grubuna sahip olmak isterler. Belli bir mala/mallara sahip olma isteklerinin tümünün ortaya çıkarılması genellikle güç veya bazan da imkânsız olabilir. Bir malın talebine etki eden bütün faktör/faktörlerin belirlenmesi zaman alıcı ve pahalı bir işlem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, talebe etkisi bulunan faktör/faktörlerden en önemlilerini minimum masrafla ortaya çıkaracak bir araştırma türü tesbit edilmelidir.

Bir malın belli zamanlarda toplam taleplerinde bir artma, bir azalma ve bazan da bir değişmezlik (sabit) durumu mevcut olabilir. Adı geçen bu üç ayrı durumu grafiklerle gösterebiliriz (31).

(31) Richard G. Lipsey; An introduction to Positive Economics,
(England: Weiden Geldand Nicolson, 1965), s. 78.

Herhangi bir malın talebinin tahmini ile ilgili işlemlere geçmeden önce talep tahmin kavramının açıklanması faydalı olabilir. Tahmin, gelecekteki beklenen (muhtemel) olayların belirli bir zamanda tesbiti, hesabı veya kestirilmesidir (32).

Belli bir malın tahmin edilen talep miktarı her zaman gerçekleşmemektedir. Diğer bir açıklama ile, tahmin edilen talep miktarı ile gerçekleşen talep miktarı arasında bir fark mevcut olabilir. Meydana gelen bu farka, tahmin hatası denilmektedir. Talep tahminlerinde, (tahmin-gerçekleşme) arasındaki farkın minimum olmasını temin eden çalışmalar yapılmalıdır.

Bu çalışmalar özellikle kısa devreler üzerinden gerçekleşen neticelerle tahmin modelinin verdiği sonuçla karşılaştırılır. Bu karşılaştırmada, gerçek ile teori arasında büyük ekarların mevcut olması halinde talep tahmini modelinde bir takım değişikliklerin yapılması cihetine gitmek ve düzeltmeleri ona göre ayarlamak icap edecektir. (Plan tekniğine göre)

2- Talep Tahminleri.

Talep tahmini için çeşitli tahmin metodları geliştirilmiştir. Çalışmamızda çeşitli talep tahmin metodlarından aşağıdaki metodlarla çimento talep tahmini yapılacaktır.

- Gayri Safi Milli Hasıladaki Artış Oranına Göre Talep Tahmini
- Yatırımlara Göre Talep Tahmini
- Kişi Başına Tüketime Göre Talep Tahmini
- Çoklu Regresyon Denklemine Göre Talep Tahmini
- Talep Tanım Modeline Göre Tahmin.

a) Gayri Safi Milli Hasıladaki Artış Oranına Göre Talep Tahmini:

Gayri Safi Milli Hasıla'da meydana gelebilecek artış herhangi bir malın talebini arttırabilir. Diğer bir açıklama ile, G.S.M.H. daki artışlar

herhangi bir malın talebinin artmasına sebep olabilir.

G.S.M.H. daki artış oranına göre talep tahmini:

- Öngörülen Artış hızına göre

-Ortalama Artış hızına göre

iki şekilde hesaplanabilir.

Yukarıda açıklanan iki talep tahmin şeklinde de şu tahmin ifadesi kullanılacaktır (33).

$$\begin{aligned} Y_1 &= Y + (Y \times T) \\ &= Y (1 + T) \end{aligned}$$

dir. Burada;

Y_1 = Gelecek döneme ait talep tahmin değeri

Y = İncelenen seneye ait toplam talep

T = G.S.M.H da meydana gelecek artış oranı.

1- Öngörülen Artış Hızına Göre,

Üçüncü beş yıllık kalkınma Plânında G.S.M.H nın her yıl (0,079) oranında artacağı öngörülmüştür. Bu nedenle çimento talep tahmininde (T 0,079) oranı kullanılacaktır.

Bu oranın ve yukarıda belirtilen tahmin ifadesinin kullanılması suretiyle elde edilen çimento tahmin değerleri aşağıda gösterilmiştir.

(33) Bağırkan Şemsettin, Satış Tahmini Tekniklerinin Analizi, (i.i.T.i.A yayınları, 1974), S. 31

TABLO I

G.S.M.H'nin (0,079) Artış Hızının Kullanılmasına göre Çimento talebi
Tahmin Değerleri

<u>Yıllar</u>	<u>Talep Miktarları</u>
1963	2788,8
1964	3031,4
1965	3297,0
1966	4016,6
1967	4414,9
1968	5090,7
1969	6064,3
1970	6543,7
1971	6408,6
1972	7267,3
1973	7841,4
1974	8460,8
1975	9129,2
1976	9850,4
1977	10628,5

2- Ortalama Artış Hızına Göre:

G.S.M.H'nin gerçekleşen artış hızlarının ortalaması ile çimento talep tahmini aşağıdaki şekilde yapılacaktır.

a- G.S.M.H'nin Ortalama Artış Hızının Bulunması

<u>Yıllar</u>	<u>Gerçekleşen Artış Hızları (%)</u>
1963	7,7
1964	4,9
1965	4,6
1966	10,3
1967	6,1
1968	6,7
1969	6,3
1970	5,5
1971	9,2
1972	7,6

68,9

(1973 - 1977 Yıllarına ait değerler tahmin edilmiş değerlerdir.)

$$\bar{X}_{G.S.M.H.} = \frac{X_i}{n} = \frac{68,9}{10} = 6,89$$

b- G.S.M.H'nin ($\bar{X}_{G.S.M.H} = 0,0689$) Artış Hızına göre Talep Tahmini

<u>Yıllar</u>	<u>Talep Miktarları</u>
1963	2788,8
1964	3031,4
1965	3297,0
1966	4016,6
1967	4414,9
1968	5090,7
1969	6064,3
1970	6543,7
1971	6408,6
1972	7267,3
1973	7768,0
1974	8303,2
1975	8875,3
1976	9486,8
1977	10140,4

(1973 - 1977 Yıllarına ait değerler tahmin edilmiş değerlerdir)

b- Yatırımlara göre talep tahmini

Çalışmalarımızda yer alan talep tahmini metodlarından ikincisi olan "yatırımlara göre talep tahmen" metoduna göre çimento talebine ilişkin hesaplamalara başlamadan önce; yatırım kavramının analizimiz için neyi ifade ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Yatırım; makine ve teçhizatlara yapılan ödemeler hariç olmak üzere sadece inşaatla ilgili olan ödemeler toplamıdır.

Bütün inşaat yatırımlarında (konut, diğer binalar, limanlar, köprüler, yollar, barajlar .. v.b.) çimento kullanım oranı oldukça fazladır. Bu nedenle, çimento talebi ile yatırımlar arasında bir ilişkinin mevcut olduğunu belirtmek mümkündür. Bu ilişkinin derecesini ölçerek

elde edilen deęerlerden hareketle bir tahmin denklemi meydana getirilebilir. Bu tahmin denkleminde de gelecek ve gemáš dönemlere iliřkin tahmin deęerleri elde edilebilir. řyleki;

1- Yatırım İle imento Talebi Arasındaki İlişkinin Ve Tahminlerinin Bulunması

Yıllar	Yatırım Miktarları	imento Talebi	X ²	X.Y	Y ²
1963	8070,1	2788,8	6512,6514	2250,5894	777,7405
1964	9240,2	3031,4	8538,1296	2801,0742	918,9385
1965	9518,4	3297,0	9059,9938	3138,2164	1087,0209
1966	10813,1	4016,6	11692,313	4343,1897	1613,3075
1967	11753,3	4414,9	13814,006	5188,9644	1949,1342
1968	13031,0	5090,7	16980,696	6633,6911	2591,5226
1969	14288,7	6064,3	20416,694	8665,0963	3677,5734
1970	15682,4	6543,7	24593,766	10262,0920	4282,0009
1971	13845,0	6408,6	19168,402	8872,7067	4107,0153
1972	15740,7	7267,3	24776,963	11439,2389	5281,3649
Σ	121.982,3	48923,3	155553,6148	63594,8591	26285,6187

$$\bar{X} = 121.9829$$

$$\bar{y} = 4892,33$$

Yatırım ile imento talebi arasındaki ilişkinin derecesi,

$$r = \sqrt{a_1 \cdot a_2}$$

formülünden,

$$a_1 = \frac{\sum xy - n\bar{x}\bar{y}}{\sum x^2 - n\bar{x}^2} = \frac{63594,8591 - (10)(121,9829)(48,9233)}{155553,6148 - 148578,7900}$$

$$\frac{63594,8591 - 59678,06}{6974,8248} = \frac{3916,7991}{6674,8248} = 0,5868$$

$$b_1 = \bar{y} - a\bar{x} = 48,9233 - 0,5868 (121,9829) = 48,9233 - 71,5795$$

$$b_1 = -22,6562$$

$$\begin{aligned} a_2 &= \frac{\sum xy - \bar{u}\bar{xy}}{\sum y^2 - \bar{u}y^2} = \frac{63594,8591 - 10 \cdot (121,9829)(48,9233)}{26285,6187 - 10 (48,9233)^2} \\ &= \frac{63594,8591 - 59678,0601}{26285,6187 - 23934,8920} = \frac{3916,799}{2350,7267} = 1,6662 \end{aligned}$$

$$a_2 = 1,6662$$

$$r = \sqrt{a \cdot a_2} = \sqrt{0,5868 \cdot 1,6662} = \sqrt{0,9777}$$

$$r = 0,9887$$

olarak elde edilecektir.

Bu deęerlerden hareketle tahmin denklemimiz,

$$Y = 0,5868 \cdot X - 22,656,2$$

olarak bulunacaktır.

2- Talep Miktarları

Yukarıdaki talep tahmin denkeline ($Y = 0,5868 \cdot x - 22,656,2$) göre talep tahminleri aşağıda gösterilmiştir.

<u>Yıllar</u>	<u>Talep Miktarları</u>
1963	2.469,9
1964	3.156,5
1965	3.319,7
1966	4.079,5
1967	4.631,2
1968	5.380,9
1969	6.118,9
1970	6.936,8
1971	5.858,6
1972	6.971,0
1973	8.153,3
1974	9.486,9
1975	10.991,2
1976	12.688,1
1977	14.602,1

(X_i 17755,5 ; 20.028,2 ; 22591,8 ; 25483,5 ; 28745,4)

c) Kişi Başına Tüketime Göre Talep Tahmini;

Kişi başına tüketime göre çimento talebi gelecek dönemler için tahmin edilebilir. Bu tahminde esas alınacak olan ölçek kişi başına tüketim değeri olacaktır. Kişi başına tüketim, (tüketim/Nüfus) oranından hesap edilecektir. Kişi başına tüketim tahmini aşağıdaki şekilde hesaplanacaktır.

Yıllar	Nüfus Miktarı 10 ⁶	Çimento Tüketimi (Bin ton)	Çimento tüketimi Nüfus (P _i)
1963	29,665	2788,8	94,04
1964	30,394	3031,4	99,73
1965	31,151	3297,0	105,83
1966	31,934	4016,6	125,77
1967	32,750	4414,9	134,80
1968	33,585	5090,7	151,57
1969	34,442	6064,3	176,07
1970	35,321	6543,7	185,26
1971	36,221	6408,6	176,93
1972	37,146	7267,2	195,64
1973	38,094	8089,7	212,60
1974	39,066	9025,4	231,03
1975	40,063	10058,2	251,06
1976	41,085	11208,8	272,82
1977	42,134	12491,4	296,47

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı D.İ.E, Yayın No. 672, (Ankara, 1973) S.XIII

$$\bar{X}_{pi} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i}{n} = 8,67$$

Yukarıdaki tabloda görülen (1973-1977) yıllarına ait olan tüketim değerleri (talep miktarları) ; (Nüfus x \bar{X}_{pi}) ifadesine göre elde edilmiştir.

d) Çoklu Regresyon Denklemine Göre Talep Tahmini

Talep tahminleri, çeşitli regresyon denklemlerine göre yapılabilir. Regresyon denklemlerinde yer alan değişkenlerin sayısını tesbit etmek için, bu değişkenlerin talep ile ilişkileri araştırılır. Bu araştırma işleminden sonra taleple en fazla ilişkisi bulunan değişkenler, talep denklemine dahil edilir.

Talep tahmininde kullanılacak olan talep fonksiyonu;

$$z = f(x,y)$$

şeklinde olacaktır. Burada;

z = çimento talebi

x = G.S.M.H.

y = Yatırım miktarları

olacaktır. Bu üç olay;

$$z = ax+by+c$$

şeklinde bir regresyon denklemi ile ifade edilecektir. Bu denklemde yer alan (a, b, c) parametrelerinin hesaplanması aşağıdaki şekilde olacaktır (34).

Aşağıdaki tablodan;

$$a = \frac{\Sigma y^2 \cdot \Sigma xz - \Sigma xy \cdot \Sigma y^2}{\Sigma x^2 \cdot \Sigma y^2 - (\Sigma xy)^2} = \frac{3326902,8613}{67015708,611} = 0,0496$$

$$b = \frac{\Sigma x^2 \cdot \Sigma yz - \Sigma xy \cdot \Sigma xz}{\Sigma x^2 \cdot \Sigma y^2 - (\Sigma xy)^2} = \frac{424606,3176}{67015708,611} = 0,006336$$

$$c = -104,2172$$

olarak hesaplanmıştır. Bu katsayılara göre çoklu regresyon denklemi;

Yıllar	1000 ton	G.S.M.H.	1000000 TL	xz	xy	yz	x^2	y^2
	Cimento		Yatırım				x	y
1963	2788.8	75720.5	8070.1	211169330.40	611072007.05	22505894.88	5733594120.25	65126514.01
1964	3031.4	78896.2	9240.2	239165940.68	729016667.24	28010742.28	6224610374.44	85381296.04
1965	3297.0	80781.1	9518.4	266335286.70	768906822.24	31382164.80	6525586117.21	90599938.56
1966	4016.6	90350.8	10813.1	362903023.28	976972235.48	43431897.46	8163267060.64	116923131.61
1967	4414.9	93827.4	11753.3	414238588.26	1102781580.42	51889644.17	8803580990.76	138140060.89
1968	5090.7	100902.1	13031.0	513662320.47	1314855265.10	66336911.70	10181233784.41	169806961.00
1969	6064.3	106625.0	14288.7	646605987.50	1523532637.50	86650963.41	11368890625.00	204166947.69
1970	6543.7	112036.7	15682.4	733134553.59	1757004344.08	102620920.88	12552222146.89	245937669.76
1971	6408.6	122562.7	13845.0	785455319.22	1696880581.50	88727067.00	15021615431.29	191684025.00
1972	7267.3	130083.6	15740.7	945356546.28	2047606922.52	114392389.11	16921742988.96	247769636.49
∑	48923.3	991786.1	121982.6	5118026896.58	12528600914.81	635947271.22	101496343679.49	2206794269.26

Kaynak: Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1962-1970 DİE. 1974, s.33 (1968 faktör fiyatları ile) G.S.M.H.

Türkiye Yatırım Hesapları Kaynak ve Yöntemleri DİE 1973, s.23 (1968 faktör fiyatları ile) Yatırım

$$Z = 0,0496 x + 0,006336 y - 104,2172$$

şeklinde olacaktır. Bu denkleme göre çimento tahminleri;

<u>Yıllar</u>	<u>Tahminler (1000 ton)</u>
1973	6970,1
1974	7534,5
1975	8144,2
1976	8802,8
1977	9514,4

şeklinde olacaktır.

e) Talep Tanım Modeline Göre Tahmin.

Bir malın talebine çeşitli nedenlerden (ekonomik, sosyolojik, psikolojik..) dolayı birden çok unsur etki edebilir. Talebe etki eden faktörlerin miktarı malın özelliğine göre değişecektir. Talebin bir model ile tahmin edilmesinden uygun sonuçların temin edilebilmesi için, tertip edilen talep modelinde taleble en çok ilgisi bulunan faktörlerin (değişkenlerin) yer alması gerekmektedir.

Çalışmamızda, talep modeline göre çimento talep tahmini aşağıda verilen modele göre yapılacaktır. Modelde aşağıdaki değişkenler kullanılacaktır:

- T = Talep miktarı
- Ü = Üretim miktarı
- i_t = İthalat miktarı
- İ = İhracat miktarı
- S = Stok miktarı

Bu değişkenlerden meydana gelen talep modeli;

$$T = Ü + i_t + S - İ$$

olacaktır. Modelde yer alan değişkenlerin tahmin dönemlerine ait olan değerlerinin hesap edilmesinden sonra (T) değeri bulunabilecektir. Bu nedenle, bütün değişkenlerin gelecek dönemlerdeki değerleri ilk olarak hesap edilecek ve sonra, (T)'nin değeri bulunacaktır.

1- Üretim Tahmini (\bar{U})

Çalışmamızın bundan önceki bölümünde üretim tahmini çeşitli tahmin denklemlerine göre yapılmıştır. Bu tahmin denklemlerinden en uygun tahmin ($V = 0,05693 t + 0,361531$) denklemi ile yapılmıştır.

<u>Yıllar</u>	<u>(1000 ton) Üretim Miktarları</u>
1963	2737,6
1964	2987,8
1965	3294,5
1966	3916,6
1967	4340,5
1968	4821,4
1969	5874,8
1970	6512,6
1971	7693,2
1972	8583,7
1973	9722,5
1974	11083,8
1975	12636,2
1976	14407,0
1977	16424,0

2- İthalat Tahmini (\bar{I}_t)

İthalatın tahmin edilebilmesi için ithalatın geçmiş yıllardaki durumu incelenmelidir. İthalat tahminleri genellikle çeşitli nedenlerle gerçekleşmemektedir. İthalat tahminleri olarak kalkınma plânlarında

veya kotalarda belirtilen miktarların alınması daha uygun olabilir. Aşağıda ithalatın geçmiş dönemlerdeki seyri gösterilmektedir (35).

<u>Yıllar</u>	<u>İthalat Miktarları</u>
1963	91.090
1964	91.534
1965	49.769
1966	162.161
1967	210.942
1968	441.521
1969	282.109
1970	-
1971	-
1972	-
1973	-
1974	-
1975	-
1976	-
1977	-

Yakındaki ithalat değerlerinden görüldüğü gibi, ithalat miktarlarında bir düzensizlik görülmektedir. Diğer taraftan, (1970) yılından sonra ithalat yapılmamıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı hedeflerine göre, çimento üretim kapasitesi iç talebi karşılamaya yeterli olduğundan (1973-1977) döneminde çimento ithalatı öngörülmemektedir (36).

(35) Ç.M.B.B., (Ankara, 1972).

(36) Ü.B.Y.K.F., (Ankara, 1973-1977), s.453.

3- İhracat Tahmini (İ)

İhracat tahmini ile üretim, stok ve iç talep tahminleri arasında bir ilişki mevcut olmaktadır. Üretilen çimento miktarının iç talepten fazla olması halinde ihracat yapılabilir. Aksi durumda ihracattan söz edilemez. Çimento ihracatının özellikle ykapasitenin iç talepten fazla olduğu sürece yapılacağı tahmin edilmektedir (37).

İhracat miktarının geçmiş dönemlerdeki seyri aşağıda verilen tabloda görülmektedir (38).

<u>Yıllar</u>	<u>(Ton) İhracat Miktarları</u>	<u>(Ton) Üretim Miktarları</u>	<u>İhracat/Üretim) (İ P_i</u>
1963	2,775	2737,600	0,0010
1964	-	2987,800	-
1965	-	3294,500	-
1966	-	3916,600	-
1967	-	4340,500	-
1968	900	4821,400	0,0002
1969	2000	5874,800	0,0003
1970	325,851	6512,200	0,0500
1971	1132,239	7693,200	0,1472
1972	1446,634	8583,700	0,1685
1973	965,082	9722,500	0,0993
1974	408,944	11083,800	0,0369
1975	409,115	12636,200	-
1976	409,286	14407,000	-
1977	409,457	16424,000	-

$$\bar{X} = \frac{\sum_{i=1}^n I_{pi}}{n} = \frac{0,5034}{12} = 0,0420$$

(37) Ç.M.B.B., (Ankara, 1972), s.

(38) Ü.B.Y.K.P., (Ankara, 1973-1977), s.452.

4- Stok Tahmini (S)

Çimento sanayiinde genel olarak (çimentonun özelliğinden dolayı) stok yapmama prensibi vardır. Bununla beraber, bu sanayi kolunda üretimin belirli bir kısım stok edilmektedir. Stok miktarlarının oranları aşağıdaki tablodan görülmektedir (39).

Yıllar	Üretim (000) bin ton	Stok Miktarları (000) ton	Stok/Üretim (S_{pi})
1963	2737,600	157,8	0,00005764
1964	2987,800	185,6	0,00006212
1965	3294,500	129,8	0,00003940
1966	3916,600	217,5	0,00006602
1967	4340,500	304,3	0,00007011
1968	4821,400	273,0	0,00005662
1969	5874,800	756,2	0,00012872
1970	6512,200	779,4	0,00011968
1971	7693,200	907,4	0,00011795
1972	8583,700	490,6	0,00005715
1973	9722,500	753,8	0,00006365
1974	11083,800	859,4	-
1975	12636,200	979,8	-
1976	14407,000	1117,1	-
1977	16424,000	1273,5	-

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^n S_{pi}}{n} = \frac{0,00077540}{10} = 0,0007754$$

(39) Ç.M.B.B., (Ankara, 1963-1972), s.31.

Yukarıda verilen talep tanım modeline göre (1976 ve 1977) yıllarına ait talep tahmin değerleri aşağıda görülmektedir.

$$T = \ddot{U} + T_t + S - \dot{I}$$

Modelinde yer alan elemanların yerlerine koyarak;

$$\ddot{U} = 14407$$

$$\dot{I}_t = 0$$

$$S = 1,1171$$

$$\dot{I} = 0,4093$$

$$T_{1976} = 14407 + 1,1171 - 0,409286$$

$$T_{1976} = 14407,8 \quad \text{olarak bulunmuştur.}$$

Diğer taraftan, 1977 yılına ait talep tahmin değeri.

$$\ddot{U} = 16424$$

$$\dot{I}_t = 0$$

$$S = 1,2735$$

$$\dot{I} = 0,4095$$

$$T_{1977} = 16424 + 1,2735 - 0,4095$$

$$T_{1977} = 16423,8640 \quad \text{olarak bulunmuştur.}$$

Türkiye çimento talebi yukarıda çeşitli metodlarla yapılmış ve çeşitli talep tahmin değerleri elde edilmiştir. Talep tahmin değerleri arasında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar her tahmin metodu-

nun dayandığı varsayımlardan meydana gelmektedir. Yukarda uygulanan talep tahmin;

- Gayri safi milli hasıladaki artış oranına göre talep tahmini,
- Yatırımlara göre talep tahmini,
- Kişi başına tüketime göre talep tahmini

metodları ile elde edilen talep tahminleri tek bir faktöre (değişken) göre yapılmıştır. Talep tahminlerinin tek faktöre göre hesaplanması neticesinde elde edilen tahmin birden çok faktöre göre hesaplanan tahminlerinden daha hatalı olabilir.

Çimento talebinin birden çok faktöre göre hesaplanması; çoklu regresyon denklemine göre talep tahmini ve talep tanım modeline göre tahmin metodları ile yapılmıştır.

Çoklu regresyon denklemine göre talep tahmin metodunda, tahminde değişken/(faktör) olarak;

- G.S.M.H.
- yatırım miktarları

kullanılmıştır.

Tahmin, G.S.M.H. daki artış oranlarının ve yatırımların öngörülen miktarlarda gerçekleşeceği kabul edilmektedir. Bu iki faktörün gerçekleşmesi kalkınma planlarından anlaşılacağı üzere mümkün görülmektedir. Bu nedenle, adı geçen metod ile yapılan tahmin geçerli olmayabilir.

Talep tanım modeline göre yapılan tahminde dört tane faktör ($Ü$, I_t , S ve I) yer almaktadır. Tahminde kullanılan faktörlerin değerleri, çoklu regresyon denklemine göre tahmin metodunda yer alan faktörlerin değerlerinden daha gerçeğe yakın değerlerdir. Çünkü; üretim tahmini bir tahmin denkleminde, diğer faktör değerleri ise ortalama artış değerlerinden elde edilmiştir. Yukarda verilen açıklamalardan anlaşılacağı üzere; Türkiye çimento taleb miktarı olarak talep tanım modeli değerleri ($y_{1976}=14407,6$ ve $y_{1977}=16424$) alınacaktır.

Bu durum, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'mızda "Çimentonun ihracı düşünülmemektedir" denilerek teyit edilmektedir.

ONUNCU BÖLÜM
Ç İ M E N T O T İ C A R E T İ

III - ÇİMENTO TİCARETİ

Türkiye Çimento Sanayiinin, üretim olanaklarının iç tüketimi karşılayıp dışa açılabilmesi veya ihracat olanağını incelemeyen önce, dünya, Avrupa, ve özellikle AET ülkeleri üretim potansiyeli içindeki yerini tespit etmemiz gerekir. Bu gaye ile O.E.C.D. ülkeleri üretimini, kapasitelerini ve başlıca ülkelerin ithalat ve ihracat durumlarını tetkik etmemiz gerekmektedir.

Ancak bu tetkiklerin neticesinden sonra Türkiye'nin de ilerdeki kapasite, üretim ve tüketim durumları ortaya koyulması sonucu yapılacak bir karşı araştırma, Türkiye Çimento Sanayiinin ilerde ihracatçı veya ithalatçı bir hüviyette olup olamayacağını belirliyecektir.

Gerekli incelemelerimize O.E.C.D. ülkeleri ve diğer başlıca dünya ülkelerinin çimento üretimini Tablo. (T-1) de toplayarak başlayalım.

TABLO T 1
1963-1972 OECD ÜLKELERİNDE, DİĞER BAŞLICA ÜLKELERDE VE
DÜNYA'DA ÇİMENTO ÜRETİMİ (1000 TON)

ÜLKELER	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	Gelişme	
											Dönem or- talaması	72 dönem % oranı
AET Ülkeleri												
Batı Almanya	28437	32585	33511	34057	31086	32832	34422	37482	40167	42571	34715	22.63
Belçika	4709	5846	5905	5794	5820	5740	6269	6729	6931	7093	6083	16.60
Lüksemburg	203	205	222	213	192	200	211	246	267	309	227	36.12
Danimarka	1507	1857	2010	2030	2153	2194	2466	2339	2625	2726	2191	24.42
Fransa	17967	21357	22291	23429	24807	25637	27896	29325	29803	31230	25374	23.08
İrlanda	901	1085	1247	1131	1303	1394	1287	854	1504	1541	1225	25.80
İtalya	22042	22935	21052	22498	26312	29575	31357	33128	31931	33868	27470	23.29
Hollanda	2081	2873	2974	3163	3351	3437	3296	3830	4045	4023	3307	21.65
Birleşik Krallık	14057	16966	17043	16836	17789	17977	17573	17583	18141	18664	17263	8.12
AET Ülkeleri TOPLAM	91904	105709	106255	109151	112813	118986	124777	131516	135414	142025	117855	20.51
EFTA ÜLKELERİ (Serbest Ticaret Teşkilatı)												
Avusturya	3311	3809	4053	4499	4548	4552	4579	4961	5602	6371	4628	37.64
Finlandiya	1419	1559	1755	1557	1514	1476	1759	1839	1811	1984	1667	19.02
İsveç	3256	3612	3782	3691	3836	3911	3991	3998	3917	3927	3792	3.56
İsviçre	3707	4342	4151	4432	4174	4312	4552	4805	5285	5797	4556	27.24
Norveç	1418	1518	1515	1877	2065	2286	2463	2623	2717	2698	2118	27.38
Portekiz	1437	1716	1763	1842	1872	1845	2020	2329	2493	2729	2004	36.18
EFTA ÜLKELERİ Toplamı	13548	16556	17019	17898	18009	18382	19364	20555	21825	23508	18765	25.28
Diğer Avrupa Ülkeleri												
İspanya	7133	8088	9846	11812	13101	14864	16015	16536	17011	19949	13435	48.49
Yunanistan	2294	2672	3213	3596	3733	4079	4939	4916	5551	6342	4133	53.45
İzlanda	119	108	110	112	115	123	102	86	108	130	111	17.12
Türkiye	2737	2987	3294	3916	4340	4821	5874	6512	6408	7267	4819	50.92
Diğer Avrupa Ülke- leri Toplamı	12283	13855	16463	19436	21289	23887	26930	28050	29078	33688	22494	49.76
Üye Avrupa Ülkele- ri Toplamı	117735	136120	139737	147285	152111	161255	173061	180121	186417	199221	159306	25.06

TABLO T 1 (Devamı)

Avrupa Dışı Üye Ülkeler	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	Dönem or- talaması	Gelişme
												72 Dönem % Oranı
Kanada	6312	7108	7608	8328	7278	7233	7284	7285	8317	9091	7584	19.87
ABD	58898	61514	62107	64226	61387	65828	66828	64804	68072	69885	64354	8.59
Japonya	29766	32668	32230	37273	41218	47162	50784	56543	58769	65902	45231	45.70
Avustralya	3119	3631	3804	3674	3829	3924	4307	4600	4729	4936	4055	21.73
Avrupa Dışı Üye Ülkeler Toplamı	98095	104921	105749	113501	113712	124147	129203	133232	139887	149814	121224	23.58
OECD (Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı) Toplamı	215830	241041	245486	250786	265823	285402	302264	313353	326304	349035		
Diğer Bazı Dünya Ülkeleri												
S.S.C.B.	61202	64932	72396	80016	84804	87502	89777	95233	100293	104300	84027	24.13
Çin	10000	10500	11000	11000	11000	11000	11000	15000	16500	17000	12400	33.10
Polonya	7670	8760	9576	10040	11136	11592	11830	12181	13084	13984	10985	27.30
Hindistan	9356	9696	10578	11052	11304	11940	13624	13986	14932	15747	12221	28.95
Brezilya	5188	5583	5624	6046	6404	7281	7823	9003	9803	11381	7413	34.87
Meksika	3768	4464	4404	4908	5592	6120	6972	7380	7510	8579	5970	43.70
Romanya	4370	4752	5406	5892	6336	7020	7512	8127	8523	8910	6685	33.28
D. Almanya	5459	5767	6048	6450	7188	7553	7404	7992	8472	8857	7119	24.41
Güney Kore	778	1243	1614	1884	2441	3574	4865	5822	6872	6486	3558	82.29
Çekoslovakya	5178	5491	5645	6132	6456	6492	6732	7401	7957	8046	6553	22.78
Yugoslavya	2826	3009	3080	3213	3295	3754	3870	4403	4955	5751	2815	50.75
Bulgaristan	2205	2586	2670	2851	3356	3516	3551	3667	3880	3911	3219	21.50
Diğer Bazı Dünya Ülkeleri Toplamı	117818	126783	138041	149484	159312	167344	174960	190195	202781	212952	163965	29.88
Yukarıdakiler dışında kalan Dünya Ülkeleri Toplamı	40352	43176	46973	60730	53565	60554	64476	74452	79115	85513	60890	40.44
DÜNYA TOPLAMI	374000	411000	430500	461000	478700	513300	541700	578000	608200	647500	504390	28.37

Kaynak: Cembureau yayınlarından faydalanarak derlenmiştir.

Tablonun incelenmesindedde görüleceği üzere, ülkelerin, dönem içindeki ortalamaları üzerinden, dönemin son yılı olan 1972 yılına göre olan gelişmeleri,

AET Ülkelerinin	% 20,51
EFTA Ülkelerinin	% 25,28
Diğer Avrupa Ülkelerinin	% 49,76
Toplam Avrupa Ülkelerinin	% 25,06
Avrupa dışı OECD üye Ülkelerinin	% 23,58
Toplam dünya ülkelerinin	% 28,32

şeklinde olmuştur.

AET ülkelerinde üretim artış hızının az olmasını II. Dünya savaşının getirmiş olduğu yıkıntının artık atlatılmış olmasına bağliyabiliriz. Dünya içinde olsun Avrupa içinde olsun en fazla üretim artışı % 49,76 ile Türkiyeninde dahil olduğu diğer Avrupa ülkeleri topluluğudur. Bunun başlıca sebebi Avrupanın az gelişmiş ülkelerini teşkil eden bu ülkelerin, süratli kalkınma hamlelerine girişmiş olmaları ve imar, inşa, alt yapı faaliyetlerine öncelik vermeleridir.

1963-1972 dönemini kapsayan 10 yıllık süre içersinde gelişme sırasına göre bir sıralama yapılırsa, Güney Kore % 82,24 ile birinci Yunanistan % 53,45 ile ikinci, Türkiye % 50,92 ile üçüncü, Yugoslavya % 50,75 ile dördüncü, İspanya % 48,49 ile beşinci ve Japonyanın % 45,70 ile altıncı sırayı aldığı görülür.

Türkiyenin ortak pazara üye olmak üzere bir devlet olduğunu düşünürsek, AET ülkeleri içindeki yerinide tespit etmememiz icap eder. Türkiye üretim artış hızı bakımından AET ülkelerinin çok üzerinde bir üretim artışına sahiptir. % 50,92 lik artış hızı birinci sırayı alır. Ancak Yunanistanında AET ile olan ilişkilerinide hesaba katarsak, Türkiyenin AET içindeki yeri ikinci sıra olacaktır.

Üretim artış hızının yüksek bir oran halinde ortaya çıkmasına rağmen kapasite büyüklüğü bakımından, AET ülkelerinin ihraç olanakları ile Türkiyenin dış pazarlarda rekabet edebilmesi, gelişmiş ülkelerin iç

tüketim sorunlarını büyük ölçüde halletmeleri sebebiyle daha büyük ölçüde ihracat yapabilme olanaklarına sahip olmaları nedeniyle güç olacaktır.

- Türkiye Çimento sanayiinin ihraç olanakları:

Türkiye 1968 senesine kadar, 1963 senesindeki ihracat miktarı hariç tutulduğu takdirde daima ithalatçı bir yapıya sahip olarak görülmüştür. Ancak bu tarihten sonra yapılan yurt içi ve bölgesel araştırmalar sonucu yaratılan kapasitenin üretime geçmesi sebebiyle, ithalatçı hüviyetten sıyrılmış ve ihracata başlamıştır.

TABLO İ-2

İthalât - İhracat
(Ton)

<u>Yıllar</u>	<u>İthalât</u>	<u>İhracat</u>
1963	91.070	2.775
1964	91.534	-
1965	49.769	-
1966	162.161	-
1967	210.942	-
1968	441.521	900
1969	282.109	2.000
1970	-	325.851
1971	-	1.132.239
1972	-	1.446.634

Kaynak : Çimento Müstahsilleri Birliği

Yukarıdaki tablo inceleme devremizdeki çimento ithalatını ve ihracatını göstermektedir.

Türkiye Çimento sanayiinin devamlı ihracatçı bir karaktere sahip olabilmesi için, toplam kurulu çimento kapasitesinin altında bir çimen-

to tüketiminin gerçekleşmesi durumu bir hakikattir. Bu durumun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, kapasite üretim ve tüketimin ileriki yıllarda göstereceği eğilimin bir karşılaştırmasının yapılması ile mümkün olmaktadır.

Tahminini yaptığımız üretim, Tüketim ve yeni kurulacak çimento fabrikaları ve tevsi edilen fabrikaların arttıracacağı üretim kapasitelerine göre çimento sanayiimizin ilerideki durumu aşağıdaki tabloda ki gibi olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO İ-3

<u>Yıllar</u>	<u>Kapasite</u>	<u>Üretim</u>	<u>Tüketim</u>
1973	10.575	9722,5	
1974	11.975	11083,8	
1975	13.500	12636,2	
1976	17.660	14407,0	14407,8
1977	18.685	16424,0	16423,8
1978	19.585	18724,3	18726,9
1979	19.585	21347,1	21351,6
1980	19.585	24900,2	24907,8

Yukarıdaki Tablonun tetkikinden anlaşılacağı üzere, planlanan kapasitenin ihtiyaca yetmeyeceği dördüncü plan dönemi içinde ve sonra çimento açığının büyüyeceği ve Türkiyenin yeniden ithalatçı bir devreye gireceği görülmektedir.

Çimento ihraç edebilen devletlerin, aşağıdaki tablo İ - 4 ün tetkikinde anlaşılacağı üzere, ekonomik bir büyüklüğe erişmiş olduklarını görürüz.

TABLO İ - 4

BAŞLICA ÜLKELER ÇİMENTO İTHALAT VE İHRACATI

(1000 Ton)

Ülkeler	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
AET										
Ülkeleri										
B.Almanya	İhr. 784	1025	1397	1163	1236	1384	1649	1524	1394	1441
	İth. 348	351	460	493	396	440	712	943	1284	1225
Belçik-Lüksemburg	İhr. 1196	1434	1726	1414	1338	1371	1400	1626	1694	1586
	İth. 39	30	24	44	56	50	48	51	84	99
Danimarka	İhr. 142	151	95	203	111	179	156	159	228	256
	İth. 1	57	39	2	3	6	26	4	7	24
Fransa	İhr. 1081	826	717	854	930	868	1006	1317	1787	1891
	İth. 68	87	94	88	43	100	92	48	48	37
İrlanda	İhr. 190	251	337	287	358	297	102	36	99	118
	İth. 8	59	30	9	9	11	76	208	130	13
İtalya	İhr. 150	175	567	465	414	281	159	130	304	1087
	İth. 121	164	42	40	73	132	475	216	58	56
Hollanda	İhr. 8	9	13	36	43	26	58	113	117	124
	İth. 1410	1847	2018	2091	2169	2263	2182	2219	2446	2328
B.Krallık	İhr. 318	299	289	260	339	282	357	819	747	793
	İth. 246	419	1125	414	364	330	183	103	114	137
Diğer Üye										
Avrupa Ülk.										
Avusturya	İhr. 36	23	16	15	9	10	18	248	224	202
	İth. 16	15	16	19	20	21	20	23	34	113
İspanya	İhr. 10	9	16	34	38	85	109	132	644	1230
	İth. 1334	1534	2548	1559	833	304	406	301	419	145
Fillandiya	İhr. -	29	101	28	12	-	31	15	77	171
	İth. 7	10	14	8	7	7	5	8	7	8
Yunanistan	İhr. 50	55	157	212	366	356	642	364	677	804
	İth. 2	1	1	1	1	1	-	-	1	1
İzlanda	İhr. 12	-	-	-	-	-	10	-	-	-
	İth. -	-	-	4	9	17	23	1	3	12
Norveç	İhr. 236	333	327	448	613	841	1089	1022	1217	2065
	İth. 7	8	53	7	7	8	26	12	16	16
Portekiz	İhr. 177	392	234	165	69	33	38	62	52	67
	İth. 1	1	1	1	2	2	2	6	92	5
İsveç	İhr. 111	79	82	27	17	15	59	9	94	221
	İth. 20	16	37	46	32	24	24	28	30	25
İsviçre	İhr. 65	46	142	139	24	104	101	81	84	25
	İth. 60	132	62	37	31	33	35	50	121	150
Türkiye	İhr. 3	-	-	-	-	1	2	326	1132	1446
	İth. 91	92	50	162	211	442	282	-	-	-

./... Tablo İ-4 ün devamı

Ülkeler	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	
Avrupa Dışı üye Ülkeler											
ABD	İhr.	78	122	128	182	172	161	100	144	113	92
	İth.	609	528	844	1108	1933	1158	1550	2243	2772	4401
Japonya	İhr.	1957	1722	1531	1534	2138	1961	2054	1959	2128	1365
	İth.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	348
Avustralya	İhr.	4	7	3	2	14	5	4	9	11	15
	İth.	31	29	97	45	51	63	79	109	119	120
Bazı Dünya Ülkeleri											
S.S.C.B	İhr.	960	1326	2016	2179	2279	2641	3000	3200	3400	2100
	İth.	3	-	67	311	256	296	378	481	371	460
Romanya	İhr.	1264	1298	1538	1636	1369	1208	1182	1201	932	1084
	İth.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
D.Almanya	İhr.	444	493	380	230	356	400	200	250	420	450
	İth.	-	-	-	-	-	150	160	200	260	300
Güney Kore	İhr.	-	20	55	90	54	87	329	546	940	1182
	İth.	278	-	-	190	534	106	12	-	-	-
Çekoslavak.	İhr.	404	407	403	386	247	166	221	496	371	102
	İth.	4	65	435	327	409	595	536	544	564	472
Yugoslavya	İhr.	265	232	239	189	162	123	168	29	9	17
	İth.	22	481	563	574	990	704	1075	1643	1395	892
Bulgaristan	İhr.	231	515	715	182	164	280	207	153	71	138
	İth.	94	69	368	300	225	134	120	100	170	195

Yine Tablo İ-4 ten anlaşılacağı üzere ihracat-ithalat dengesinin, ihracat lehinde olduğu başlıca devletler, Kanada, Japonya, Birleşik Krallık, Belçika, B.Almanya, Norveç, Hollanda, son yıllarda da Türkiyedir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi Türkiyenin devamlı bir ihracatçı ülke durumunda kalması şüphelidir. Çünkü Tablo 4 de ihracat ithalat dengesinin ihracat lehinde olduğu devletlerin yine yukarıda belirttiğimiz gibi gelişmişlik çizgisini aştıkları görülür.

Zaten çimento sanayiinin özelliği olarak, her devletin kendine çimento üretimi bakımından yeterli hale gelmesi, ekonominin sanayileşme sürecinin tamamlanmış olduğu zamanlarda rastlamakta ve dolayısıyla böyle bir ekonomiye sahip ülke, çimento ticaretinde ihracatçı bir hüviyete bürünmektedir. Bu durum, üçüncü beş yıllık kalkınma planımızda "Çimentonun ihracı düşünülmemektedir" denilerek teyit edilmektedir.

SONUÇ

Memleketimizde çimento sanayii ile ilgili faaliyetler, gerekli bölgesel tüketim ve üretim araştırmalarının yapılmasında gereken özenin gösterilmemesi veya yapılmaması nedeniyle bölgesel bir üretim tüketim açığıyla karşılaşmıştır.

Bu açığa sebep olan başka bir nedende, çimentonun özelliğinden ileri gelen nakliye problemidir. Memleketimizde çimento satışı torbalı olarak yapılmakta, dökme çimento taşıma usulü henüz yerleşmemesinden ötürü maliyetleri arttırıcı unsur olmaktadır. Bu durum aynı zamanda spekülâtif hareketlerin meydana gelmesinêde yol açmaktadır..

Bu gün, gerek Türkiye Çimento Sanayii A.Ş. nin çalışmaları, gerek se devletin teşvik tedbirleriyle kısmen dengelenen bölgesel çimento üretim tüketim açığı, yeni işletmeleri devreye sokmak yerine mevcut işletmelerin kapasitelerini arttırmak, yeni modern otomatik yüksek verimli üretim yöntem ve gereçlerini kullanan işletmeler haline dönüştürülmelidir. Bilhassa, Konya, Kars, Trabzon, Van, Niğde, Ordu, Elazığ, Erzurum, Aydın, Bartın işletmelerinin bu gün toplam 2850 bin ton/yıl olan kapasiteleri, her birinin 800 bin ton/yıl kapasiteye çıkarılması halinde 2400 bin ton/yıl kapasite arttırılmış olacaktır.

Böylece üretim fonksiyonları birleşecek ve tek bir yeni tesisin eski, az kapasiteli, etkisiz bir kaç tesisin yerini almış olacaktır.

Ayrıca, üretim kapasitelerini optimum seviyeye çıkarmak, rekabetin ve piyasa koşullarının gereklerini yerine getirecektir ki, sanayi torba başına maliyetini düşürmüş olacaktır.

Türkiye için, çimento sanayiinin bütün safhaları üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisi olan ve maliyet indirimi gösteren dağıtım sorunu büyük önem taşımaktadır.

Bu gün için dağıtım sorununun çözümü, etkili süratli ve ucuz dağıtımı sağlayacak yöntemlerdedir. Bunun içinde, kara, demir ve su yolları ile nakliye yöntemlerinin bir arada kullanılması, çabuk boşaltıcı Treylerlerin, havalı boşaltıcı vagonların ve portatif depolama ünitelerinin geliştirilmesi lazumu vardır. Bilhassa portatif depolama üniteleri, değişen piyasa koşullarına uyabilme kabiliyeti bakımından ve üretim noktalarını piyasanın en uç noktalarına ulaştırması bakımından tetkik edilmesi gereken bir dağıtım sistemidir.

Bunun yanı sıra, demiryolu taşımacılığı ve havalı vagonlar, Bu gün Türkiye de torbalı ve kamyonla yapılan çimento maliyetine geniş bir ferahlık verecektir.

Memleketimizde gerek bölgesel kapasitenin tespiti ve üretimde bulunan işletmelerin tevsii, gerek se iyi bir dağıtım kanalı vasıtasıyla üretim-tüketim açığının olduğu bölgelere yapılacak çimento sevkiyatı spekülatif hareketleri de engelleyerek ekonomiye rahatlık sağlayacaktır.

KURULUŞUNDAN BU YANA ÇİMENTO SANAYİİ (1913-1962)

Yıl- lar	Yurtiçi Üretim	Yurtiçi Tüketim	İthalat	İhracat	% Üretim Artışı	% Tüketim Artışı	Kişi Başına Tüketim
1913	32.3	-	-	-	-	-	-
1914	37.0	-	-	-	14.55	-	-
1915	12.0	-	-	-	-67.56	-	-
1916	34.0	-	-	-	183.33	-	-
1917	32.0	-	-	-	- 5.88	-	-
1918	34.5	-	-	-	7.81	-	-
1919	34.5	-	-	-	-	-	-
1920	26.0	-	-	-	-24.63	-	-
1921	22.0	-	-	-	-15.38	-	-
1922	18.0	-	-	-	-18.18	-	-
1923	12.5	-	-	-	-30.55	-	-
1924	24.5	32.1	7.6	-	96.00	-	-
1925	29.8	59.6	29.8	-	21.63	85.66	-
1926	40.0	95.4	55.4	-	34.22	60.06	7.0
1927	41.4	97.6	56.2	-	3.50	2.30	7.0
1928	54.0	106.6	52.6	-	30.43	9.22	7.0
1929	71.0	143.8	72.8	-	31.48	34.89	9.5
1930	104.0	165.1	60.1	-	46.47	14.11	9.6
1931	92.0	122.8	30.8	-	-11.53	-25.16	9.2
1932	132.0	134.3	2.3	-	43.47	9.36	9.0
1933	143.0	144.6	1.6	-	8.33	7.66	9.0
1934	180.0	180.8	0.8	-	25.87	25.03	11.0
1935	193.0	194.0	1.0	-	7.22	7.30	11.0
1936	193.0	198.7	5.7	-	-	2.42	12.0
1937	229.0	281.2	52.2	-	18.65	41.51	16.0
1938	282.0	326.2	44.2	-	23.14	16.00	18.0
1939	294.0	383.1	89.1	-	4.25	17.44	21.0
1940	268.8	265.4	8.3	-	- 8.57	-28.11	15.0
1941	272.2	272.9	-	-	1.26	- 0.90	15.0
1942	178.0	210.9	-	-	-34.60	-22.71	12.0
1943	168.9	153.8	4.3	-	- 5.11	27.07	9.0
1944	286.5	286.3	11.2	-	69.62	-86.15	16.0
1945	288.5	271.9	2.2	-	0.69	- 5.03	15.0
1946	323.2	327.4	0.5	-	12.02	20.41	17.0
1947	349.9	358.5	2.7	-	8.26	9.50	18.0
1948	344.9	425.1	97.5	-	- 1.42	18.57	21.0
1949	375.5	418.1	26.3	-	8.87	- 1.64	20.0
1950	395.6	530.5	134.9	-	5.35	26.88	25.0
1951	396.3	639.9	243.3	-	0.17	20.62	25.0
1952	459.0	848.4	389.4	-	15.82	32.58	38.0
1953	530.8	1067.6	536.8	-	15.64	25.83	45.0
1954	703.3	1332.1	628.6	-	32.49	24.77	57.0
1955	819.3	1629.9	810.5	-	16.49	22.35	59.0
1956	971.5	1264.7	293.2	-	18.57	-22.22	51.0
1957	1261.2	1560.4	299.2	-	29.82	23.38	60.0
1958	1516.7	1536.5	19.8	-	20.25	- 1.53	58.0
1959	1734.1	1736.2	2.1	-	14.33	12.99	65.0
1960	2037.7	2041.9	4.2	-	17.50	17.60	70.0
1961	2035.9	2039.4	2.5	-	- 0.08	- 0.12	71.0
1962	2323.2	2325.3	2.1	-	14.11	14.02	79.0

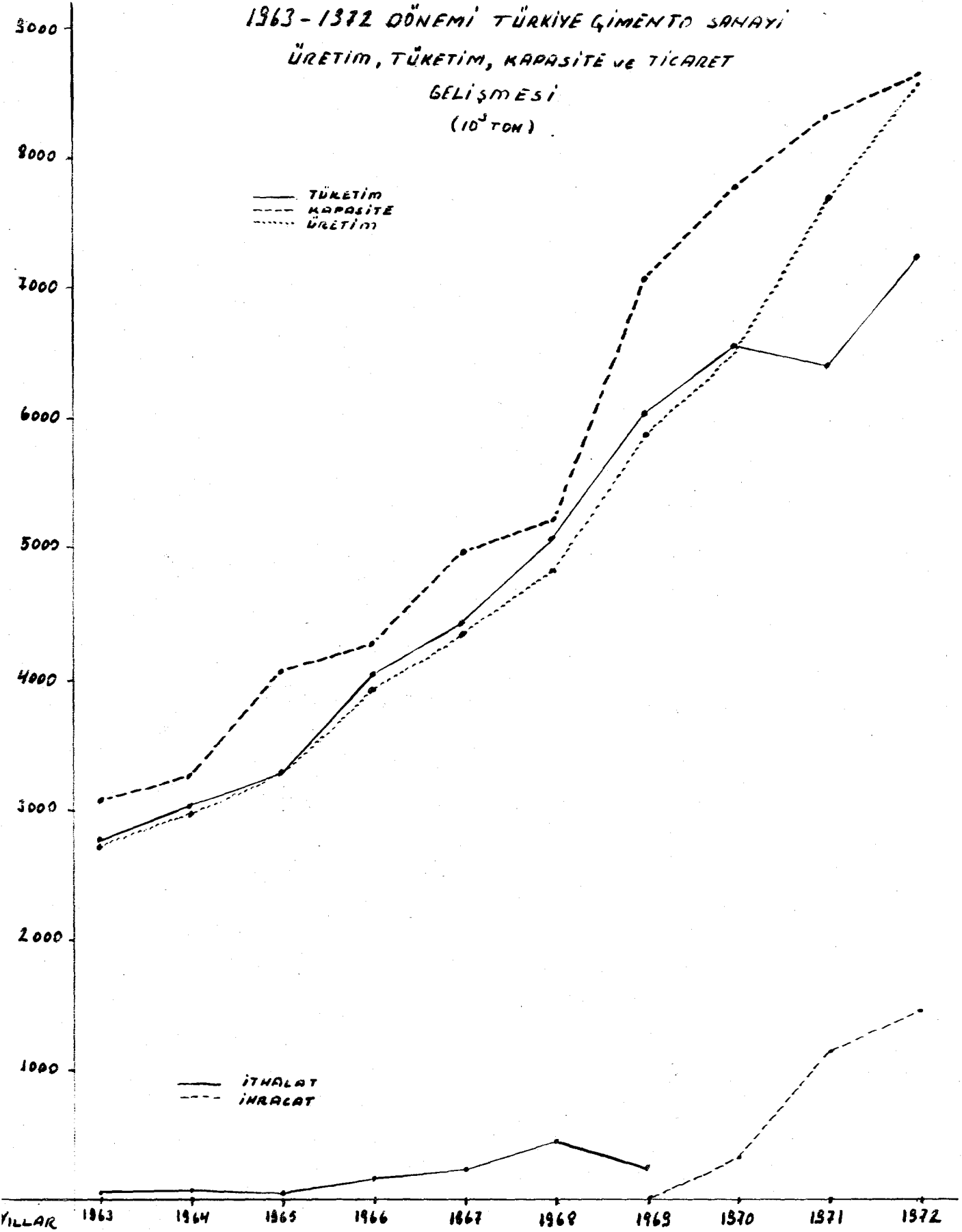
Kaynak: Özeken Ahmet Ali. Türkiye Çimento Sanayii İstanbul 1942,
Ç.M.B.B leri D.İ.E ve D.P.T yayınları, T.C.S.A.Ş. raporu
yayınları derlenmiş ve hesaplanmıştır.

TÜRKİYE ÇİMENTO SANAYİİ
(1963 - 1975)

	Toplam Kapasite	Kullanılan Kapasite	Kapasite % Kullanım oranı	Yurtiçi Çimento Tüketimi	Yurtiçi Çimento Üretimi	Üretim Tüketim farkı	İthalat	İhracat	Üretim artış% hızı	Tüketim artış% hızı	Kapasite artış % hızı
1963	3095	2647.2	85.53	2788.8	2737.6	-51.2	-	-	17.83	19.93	-
1964	3260	2849.5	87.41	3031.4	2987.8	-43.6	-	-	9.13	8.69	5.33
1965	4075	3009.2	73.85	3297.0	3294.5	- 2.5	-	-	10.26	8.76	25.00
1966	4275	3710.9	86.40	4016.6	3916.6	-100.0	-	-	18.88	21.82	4.91
1967	4975	3978.7	79.97	4414.9	4340.5	- 74.4	-	-	10.82	9.91	15.20
1968	5225	4614.3	88.31	5090.7	4821.4	-269.3	-	0.9	11.08	15.30	5.03
1969	7095	6415.3	90.42	6064.3	5874.8	-189.5	-	2.0	21.84	19.12	35.89
1970	7795	6827.6	87.46	6543.2	6512.2	- 31.5	-	325.9	10.85	7.90	9.87
1971	8315	7574.8	91.10	6408.6	7693.2	1284.6	-	1131.0	18.13	-2.06	6.67
1972	8645	8345.5	96.54	7267.3	8583.7	1316.4	-	-	11.57	13.40	3.97
1973	10575			8273.0	8946.0	673.0	-	-	4.22	13.83	
1974	11915										
1975	13500										

Kaynak: D.İ.E Ç.B.D.T yayımları ve T.C.S.A.Ş rapor ve yayınlarından derlenmiş ve hesaplanmıştır.

1963-1972 DÖNEMİ TÜRKİYE ÇİMENTO SANAYİ
 ÜRETİM, TÜKETİM, KAPASİTE VE TİCARET
 GELİŞMESİ
 (10³ TON)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

BAĞIRKAN, ŞEMSETTİN : Satış Tahmini Tekniklerinin Analizi, İ.İ.T.İ.A. Yayınları, İstanbul, 1974.

Cement Standarts of The World, Cembureau, Paris, 1969.

Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 382, Ankara, 1974.

DİNÇERLER, VEHBİ : Türkiye Çimento Sanayiinde Üretim Tüketim Durumu, Ankara, 1966.

GÜLÇÜR, K. FAZIL : İstatistik Metodları, İstanbul, 1973.

GÜNCE, ENGİN : İstatistik Sözlüğü, Ankara, 1970.

İktisadi Rapor : Türkiye Sanayii Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1974.

KOC AOĞLU, MUAMMER : Mal Teknolojisi, İstanbul, 1969.

MİRZA, SUAT : Satış Tahmin Metodları, E.İ.T.İ.A. Yayın No: 84/44, Eskişehir, 1971.

ÖZEKEN, AHMET ALİ : Türkiye Çimento Sanayii, İ. Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1942.

RICHARD, G. LIPSEY : An Introduction to Possitive Economics (England weiden Geldand Nicolson, 1965).

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ:

- Türkiye Milli Geliri Kaynak ve Yöntemleri 1948 - 1972, Ankara, 1973.
- Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1948 - 1972, Ankara, 1973.
- Türkiye Yatırım Hesapları Kaynak ve Yöntemleri 1948 - 1972, Ankara, 1973.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA MÜSTEŞARLIĞI:

- Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara, 1963.
- Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Ankara, 1967.
- Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1969-1972, Ankara, 1973.
- Çimento Araştırması, Belge I-II-III, Ankara, 1973.
- 1973 - 1974 - 1975 Programları.

The Cement Industry, 1965 - 1966 - 1970, O.E.C.D., Paris.

ZEYTİNOĞLU, EROL : Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1970.

WECKE, F. : Çimento - Sümerbank Umum Müdürlüğü, Ankara, 1947.

World Cement Directory, Cembureau, Paris, 1972.

DERGİLER

Çimento Müstahsilleri Birliği Bültenleri 1963 - 1975, Cilt: 1,2,3,4,5.

Forum Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 89, Ankara, 1974.

Prodüktivite Derneği Prodüktivite Semineri, İstanbul, 1969.

RAPOR

Çimento Raporu, D.P. Müsteşarlığı, Ankara, 1966.

T.C.S.A.Ş. Yıllık Raporları.

ÖZ GEÇMİŞ

Ass. Aşkın Çelik 1943 yılında Bursada doğmuş, ilk okulu Üsküdar'da 1954 yılında bitirmiş, Orta ve Lise Tahsilini Sultanahmet I. Ticaret Lisesinde okuyarak, 1962 senesinde bu okuldan mezun olmuş, aynı sene İstanbul Ticari İlimler Akademisine girerek, Akademinin maliye - muhasebe bölümünden 1967 yılında mezun olmuştur.

1971 yılında İstanbul İktisadi ve Ticari ilimler Akademisi İstatistik ve Araştırma metodları kürsüsüne Asistan olarak girmiştir, halen bu göreve devam etmektedir.